فراماسۆنێری!
و رۆڵی ژنان و پیاوان لەم مەکتەبەدا!

ئامادەکردن و وەرگێڕانی: سەید جەلال حسینی

لە پێش داوبۆ ئاشنایی زیاتر لە گەل ئەم مەکتبەدا، دەبێ پێناسـەیەك بکـەین و بزانین، لە کوێ و لەکەیەوە و بۆچی دروست بووە؟!

زاراوەی فراماسـۆن کـە لـە دوو وشـەی فـری + مەسـین (free+ mason) پێـك هاتووە، "فری "یانی ئازاد و "مەسین " یانی فنا، بە گشتی یانی بە فنای ئازاد، کە بۆ یەکـەمجار لـە سـاڵی ١٣٧٦ی زایینـی بـە کـار هـاتووەودوکتور جیمـز ئاندرسـۆن یەکەم کەس بووە، کە یاسای ئەساسـیی فراماسـۆنێری لـە مـاوەی ٢سـاڵدا دانـا لـە ساڵی ١٧٣٢ز بە چاپ گەیشت.

کۆنترین فراماسۆنەکانی دونیایە، کێ بوون؟

یەکـەم فراماسـۆنەکانی دونیـا تامپلیـەکان بـوون، وشـەی تامپـل(tample) یـانی مەعبـەد (پەرسـتگا)، کـە لـە زمـانی فەرانسـەوە وەرگـیراوە، و تێمپلێـر templer ، بەوانـە دەڵـێن کـە ئاگاداریـان لـە پەرسـتگاکان کردبـێ و لـە دەسـتی نـەیاران پاراستبێتیان.

لە پێش دا تاقمێك لە تامپلیەکانی فەرانسەوی کە لە ١٠٠[1] هەزار لـە سـەلیبیەکان پێك هاتبوو، چوونە سووریا و بەدوای ئەوەدا کە "بیت المقدس" ـ(اورشـلیم) یـان گـرت و لـەوێ مانـەوە دەسـتیانکرد بـە کـاری دروسـت کردنـی پـردو ڕێگاوبـان و ئاوەدانکردنەوە، و تەنانەت شوێنە مەزهەبیەکانیشیان پاراست، لەم ڕووەوە جێگای ڕێزوستایشی خەڵکی بوون، ئـەو هـەموو کـارە باشـانەیان دەکـرد بـێ ئـەوەی داوای یارمەتی لە کەس بکەن، ئەوان لە لایەن پاپیشەوە جێگای ڕێزلێنان بوون، هـەر لـەو ڕوانگەوە، داوای لە مەسیحیەکان کرد کە هەر کەسەو بە پێی ئیمکان یارمەتی یـان بدا. بە پێی فـەرمانی پـاپ بـووە، ئـەرکی سەرشـانیان و ئـەرکی مەزهـەبی بوونیـان پێشـوازییەکی گـەرمیان لـەو فەرمانـەی پـاپ کـرد، تـا وای لێهـات، تامپلیـەکان دەوڵەمەند بوونو یارمەتیشیان دەدا بە پاشـاکان، تەنانـەت وای لێهـات تامپلیـەکان ببنـە نێوبـژیوانی نێـوان سـەلیبیەکان و ئیسـماعیلیەکان و بەیەکـەوە ئاشـتیان

بکەنەوە و کۆتایی بە شەڕە سەلیبیەکان بێنن. کە لە ئاکام دا، تامپلیەکانیش کە زیاتر لە ۲۰ هەزارکەس دەبوون، گەرانەوە شوێنی باوباپیرانی خۆیان کە فەرانسەیی، ئینگلیسی و ئالمانیان تێدا دەژیا.

لەنێو تامپلیەکاندا تاقمی جۆراوجۆر هەبوون و بە تایبەتی بەننا و کرێکار زۆربوون، بە گشتی دەستیان دابوویە، کاری بە کۆمەڵ و ئاوەدانکردنەوە ئەوە بوو بە هۆی ئەوە کە سەرنجی خەڵکی بۆ لای خۆیان راکێشن و لایەنگری زۆر لە دەوری خۆیان کۆبکەنەوە، وببنە خاوەنی رێزوئیعتبارێکی زۆر، ئەوە بوو فیلیپی چوارەم کە بە (فیلیپی جوان چاك بەنێو بانگ بوو) خۆی لێ نزیك کردنەوە بە تایبەت لە گەڵ رێبەرەکەیان ژاك دومولە دۆستایەتی پەیدا کرد.

لە ساڵی ۱۳۰۳ زایینی فیلیپی چوارەم لە گەڵ پاپ بونیفاسی هەشتەم نێوانی تێك چوو و پەنای بۆ تامپلیەکان بردو وەزارەتی دارایی حکومەتەکەی دایە دەست ئەوان و لە ساڵی ۱۳۰۵ ی زایینی ریفراندۆم بە دژی کرا و بە یارمەتی تامپلیەکان، فیلیپی چوارەم گەرایەوە سەر کورسی دەسەڵات، دوای ماوەیەك پاپ بونیفاس مرد و پاپ "کلمان پێنجەم " بوو بە جێنشینیوفیلیپی چوارەم خۆی لێ نزیك دەکاتەوەو دۆستایەتی لەگەڵدا دەبەستێ و داوای لێ دەکات فتوایەك بە دژی ئەو ملكودارایییەی تامپلیەکان دەربکا. پاپیش لە قسەی دەرناچێ، تا وای لێ دێت، دوژمنایەتی دەکەوێتەوە نێوان تاقمی ژاك دومولەو فیلیپو دەست بە سەرماڵ و سامانی تامپلیەکان دادەگرێ و زۆریان لێ دەکووژێ و زۆریشیان لێ بە دیل دەگرێ لە نێو ئەواندا، ژاك دومولەی رێبەریان و بۆ ماوەی ۷ساڵ بەند دەکرێ، تا لە رۆژی ۱۴|۳|۱۳۱۴ی زایینی لە بەرامبەر کلیسای نۆتردامی پاریس لە گەڵ تاقمێکیتر لە هاورێکانی دەسووتێندرێنو تاقمێکیشیان هەر بە جلوبەرگی کرێکارییەوە هەڵدێنو پەنا دەبەنە بەر دورگەی بریتانیاولەوێ تاکوو ئارام بوونەوەی وەزعەکە دەمێننەوە و دوایە یەکتر دەگرنەوە و لە ئالمان رێکخراوێکی شێوەی ماسۆنی پێك دەهێنن، هەر چەند لە سەرەتادا، ئەم رێکخراوە شێوە ماسۆنییە لە فەرانسە

دروست بوو، دوایەش لە ئینگلیستانو ئاڵمان بەلاّم لە ئاڵمان یەکیان گرتەوە و سەر لەنویٚ بووژانەوە.

هەر چەند ئەو ڕێکخراوە تازە دامەزراوە، لە ئالمان هەر درێژەدەری ئەو تەشکیلاتەن کە ژاك دومولە لە کۆتاییەکانی سەدەی ١٣ی زایینی، لە فەرانسە دروستی کردبوو بەلاّم لە زۆر سەر چاوەی ماسۆنییەکان، ژاك دومولە، لە پێشڕەوانی فراماسۆنی و یەکەم کەسیش بووە، کە گیانی لەو ڕێگایە دا بەخت کردووە . کاتێك ژاك دومولە دەسووتێندریٚ لە هەڕەتی لاوی دا دەبیٚ و هەر بەم بۆنەو بۆ یاد کردنەوە و ڕێز لێنانی زیاتری، ڕێکخراوەێکیان لە تەشکیلاتی ماسۆنی کە تایبەت بە فراماسۆنە لاوەکان بوو دروست کرد ونێویان نا،"ژاك دومولەی ئەنتێرناسیوناڵ" "demolay international"کە دواتر بوو بە یەکێك لە تەشکیلاتە فەعالەکانی ماسۆنیو زۆر لە کەسایەتییە ناودارەکانی دنیاش لەم تەشکیلاتەدا تێکوشانیان بووە و بوونەتە فراماسۆن، بۆ وێنە"بیل کلینتۆنو (ویلیام جفرسۆن)، چل ودووەمین سەرۆکی ئەمریکا، لە دەورانی خوێندن لە زانکۆدا دەبێتە ئەندامی فراماسۆنی ڕێکخراوی ژاك دومولەی ئەنتێرناسیوناڵ.

لە سەرەتای دروست بوونی تەشکیلاتی فراماسۆنێریدا تەنیا مەسیحییەکان دەیانتوانی ببنە فراماسۆن و بۆ غەیری ئەوان نەبوو، بچنە ئەو تەشکیلاتەوە و تەنیا ئەو کەسانەش کە کاری ساختومانیان دەزانی مافیان هەبوو ببنە فراماسۆن. چونکە ئەساس و کاری ئەوان ئەوەبوو کە یەکەم میعماری گەورەی دونیا، خودایەویەکێکیش لە مەرجەکانی چوون بۆ نێو ئەو مەکتەبە ئیمان بەزاتی خودا بوو کە ئەم مەرحەلەیە زیاتر دەگەڕێتەوە سەر فراماسۆنێری عەمەلی (operative masonry).

چوونکە بە پێی یاسای بنەڕەتی کە لە ساڵی ١٧٢٣ز چاپ کرا، کەسێك کە فراماسۆنە یان دەیهەویٚ ببێتە ئەندامی ئەو تەشکیلاتە، دەبیٚ خاوەنی ئەم تایبەتمەندیانە بێت !.

١ـ تەمەنی لە ٢١ساڵ کەمتر نەبێ.

٢ـ هیچ جۆرە نەخۆشییەکی جیسمیو رەوانی نەبێ.

٣ـ دوو کەس لە ئەندامانی فراماسۆن بیناسێننو پشتگیری بکەن.

٤ـ خاوەنی رەفتارو ئەخلاقێکی دروستوحیسابی بێ.

٥ـ هەر قسەیەك کە بۆنی کوفری لێ بێ دوری لێ بکا.

٦ـ پابەند بە یاساو حاکمیەتی ئەو وڵاتە بێ کە ژیانی لێ دەکاو رێزی بۆ دانێ.

٧ـ هەر جۆرە نا ئارامییەك کە نەزمودیسیپلینی کۆمەڵگا بشێوێنێ دووری لێ بکا.

بەڵام بە پێی پەسندکراوی یاسای بنەرەتی نوێ، نە تەنیا مەسیحی بوون،شەرتی قەبووڵ بوونو وەرگرتنی نیە بەڵکوو پەیرەوانی هەموو مەزهەبەکانیتریش دەتوانن بچنە نێو ئەو تەشکیلاتەو لە کاتی وەرگرتنی دا بە فراماسۆن، هەر کەسە بە کتێبی پیرۆزی خۆی سوێند دەدەن کە نهێنییەکانی نێو خۆیان نەدرکێنێو نەباتە دەرەوەو هەر کارێکیان پێ سپارد بێ ئەملاولا ئەنجامی بدات.

دوایە هەر بە پێی ئەو پەسندکراوە نوێیە، وەکوو پێشوو نەمابوو، کە تەنیا ئەو کەسانە، کە کاری بەننایییان دەزانی بچنە نێو ئەو تەشکیلاتەوە بەلکوو غەیرە کرێکارو بەنناکانیش دەیانتوانی ببنە فراماسۆن بەڵام بە زاتی خوداو باوەر بە بوونی لە یاسای نوێش دا وەکوو مێعماری گەورەی دونیا یاد کراوەتەوەو یەکێکە لە ئوسوولەکانی کە فراماسۆن دەبێ پابەندی بێت. ئەم مەرحەلەیەش دەگەرێتەوە سەر فراماسۆنی نەزەری (speculative)کە غەیرە مەسیحییەکانو ئەو کەسانەش کە شاغڵی ساختومانی نین دەگرێتەوە، ئەمەش لە مێژووی فراماسۆنەریدا پێشوە چوونێکی نوێ بوو.

کەسێك کە بیهەوێ ببێتە فراماسۆن هەر وەکوو پێشتر ئاماژەی پێکرا دەبێ لە لە لایەن دوو فراماسۆنەوە ناسێندرابێو ئینجا لە سەرەتا دا وەکوو قوتابییەك وەری دەگرنو هێندێك ئوسووڵ هەیە کە دەبێ ئەنجامیان بدا. بۆ وێنە لە پێش دا هەموو کەل و پەلەکانی لێ وەردەگرن و تەنیا جلەکانی ژێرەوە نەبێ، ئەوانی دیکەی

لەبەر دانایەڵن و چاوی دەبەستن تا نەزانێ بۆ کوێ دەبەن و دوایە لە چەند دیوەوە، رەی دەکەن تا دەیبەنە خزمەت ئوستادی گەورە (Grand master)، ئەویش هێندێك پرسیاراتی تایبەت بە وەرگرتنی قوتابی‌یەکی ماسۆنی لێ دەپرسێ و دوایە وەردەگیردرێ و لە دواییدا، گرنگترین نیشانەی فراماسونێری کە هەر فراماسۆنێك لە هەر پلەو پایە یەکدا بێت، دەبێ بیبەستێ. ئەویش بەر هەڵبێنەیەکی چەرمی‌یە(پێش بەندaprom)،کەلە مەراسمە رەسمی‌یەکانی، هەر هەموو دەبێ بیبیەستن. بەرهەڵێینەی زۆر لە فراماسۆنە بە نێو بانگەکانی دونیایە، قیمەتین و لەموزەخانە دێرینەکاندا ڕاگیراون. بۆ وێنە بەرهەڵبینەی جۆرج واشینگتۆن. یەکەم سەرکۆماری ئەمریکایە کە لە لایەن ژەنراڵ لافایێت(G. laphite) کە فەرانسەوی و لە پێشرەوانی شەڕەکانی سەر بە خۆیی ئەمریکا بە دژی بریتانیا بووە ونیشانەی تایبەتی کە لە لایەن خاتوومادام لافایتی خێزانی‌یەوە بەدەست دروومانی بۆکراوە، کە لە سالی ١٧٨۴زایینی‌دا پێشکەشی دەکاو تا ئێستاشی لەگەڵدا بێت وەك هەموو شتە بەنرخەکان پارێزراوە. پلەکانی فراماسونێری کە هەر لە قوتابی کە پلەی یەکەمە، ودوایە پلەی‌دووەوە یاری‌و پلەی سێهەم ئوستادی‌یە. کە بەم سێ پلەیە دەڵێن ئاییني رەمزی، و ئەوش دەبێ بە پلەی سێهەم کە ئوستادی‌یە، شێوەی کوژرانی(حیرام) میعماری دروست کردنی کۆشکی حەزرەتی سولیمان بە شێوەی سەمبولێك بەڕێوەبچێ، بە نیشانەی نەدرکاندنی رەمزی فراماسۆنی‌و پاراستنی ئەونهێنی‌یاتانە، لە ناو لۆژەکانیاندا.

حیرامی میعمارکە بە یەکەم مامۆستای گەورەی فراماسۆنێری لە مێژووی فراماسۆنەکاندا چاوی لێدەکرێ، کە چۆنیەتی کوژرانی بەم شێوەیە تاریف دەکەن، کەحەزرەتی سولیمان خەریکی دروست کردنی کۆشکەکەی دەبێ مێعاری تایبەتی بۆ دەگرێ بە نێوی حیرام، گۆایە بۆ دروست کردنی بە وەستا وکرێکارەوە نزیکەی ٣٠٠ هەزارکەس بوون، بەمێشك سپاردنی ئەو هەمووە، کارێکی زۆر دژوار دەبێ و

حیرامی مێعماریش به شێوەی دەستەیی ڕمزیيان بۆ دادەنیٚو تەنیا بۆ خۆیو حەزرەتی سولیمان ئاگادار بوون ئەویش لە بەر ئەوەی مافی کەس نەفەوتێ.

تاقمێك لە کرێکارەکان کە نزیك ١٥کەس بوون، بڕیاردەدەن بە هەر شێوەیەك بێت، ڕەمزەکە لە حیرام ئاشکرا بکەن تەنانەت ئەگەر بە کوشتنیان تەواو بێ بۆ ئەم کارە لە ناو کۆشکەکە دا بۆسەی بۆدادەنێن کە ١٢کەسیان پەشیمان دەبنەوە و تەنیا ٣کەس لە سەر بەڵێنی خۆیان دەمێننەوە، ئەو ٣کەسە لە سێ لاوە، کە هەر لایەی کەسێکی لێ بێ خۆ حەشار دەدەن و حیرامیش کە جێگای چوون و هاتنی بووە ، بە یەکەم کەس دەگا و داوای لێ دەکرێ کە ڕەمزەکەی پێ بڵێ و ئەویش هیچ نادرکێنێ، لێی دەداو بە دوومی دەگاو ئەویش بە هەمان شێوە تا کەسی سێهەم، دیسانیش هیچیان وەگیر ناکەویٚو دەشیکوژن بەڵام ڕەمزەکە نادرکێنێ، گۆیا حەزرەتی سولیمان دوایە بۆ خۆی کۆشکەکە تەواو دەکا، چوونکە تەنیا حیرامی مێعمار و حەزرەتی سولیمان لە ڕەمزەکە ئاگادار بوون.

هەر فراماسۆنێك لە ئاینی ڕەمزیدا، بۆ پلەی ئوستادی دەبێ ئەو شێوە کوژرانە بەڕێوەبەرێ و بە شێوەی سەمبولێك بەو شێوە بیکوژن، بە نیشانەی ئەوە کە حازرن گیانیان لە دەست بچێ بەڵام حازر بە درکاندنی هیچ جۆرە نهێنی یەك نین !

لە مێژوی فراماسۆنە کاندا چۆنیەتی حیرامی مێعمار بەو شێوە هاتووە و باوەڕی تەواویشیان پێیەتی و مەرجی بنەرەتیشیانە بەڵام لە سەرچاوە غەیرە ماسۆنییەکان نە بەم شێوە هاتووە و نە جێگای باوەڕیشیانە.

بە باوەڕو بۆچوونی مێژوونووسانی فراماسونێری کاری دروست کردنی دونیا دەگەڕێتەوە بۆ، ٤هەزار ساڵ پێش لە دایك بوونی حەزرەتی مەسیح، واتەسەرهەڵدانی مەکتەبی فراماسۆنێری دەگەڕێتەوە بۆ ٤هەزار ساڵ پێش لە دایك بوونی حەزرەتیمەسیح کە تا ئێستا نزیکەی ٧/٥میلیون فراماسۆن لە ١٢٥ وڵاتی دنیادا هەن کە بە هاتنی سەدەی ٢١جێژنێکی گەورەیان گرت و بە باوەڕی ئەوان ساڵی ٢٠٠٠زایینی ساڵی دەست پێکردنی هەزارەی سێهەم نیە بەڵکوو ساڵی

دەست پێکردنی هەزارەی حەوتەمە هەر بۆیە ساڵی ۲۰۰۰یان ناو نا ساڵی ڕووناکی(the yeuar of نا gh+)

بڕینی پلەکان لە یاسای فراماسونێری دا زۆرن، هەر کەسێك بیهەوێ، بە بەرزترین پلە (درجە) بگات، دەبێ تا پلەی ۳۳، ببڕێ کە بە بەرزترین و بەرزترین پلە لە فراماسۆنێری دایە یانی لە نێوان ۷/۵ میلیون فرامانسۆن تا ساڵی ۲۰۰۰ی زایینی لە دونیادا رەنگە ژمارەی ئەو کەسانەی تا پلەی کۆتایی گەیشتبن لە ۷۰هەزار کەس تێپەر نەکات، کە ئەم ئایینە لە کۆنەوە هاتووە و پەسندکراوی قانوونیشە، کە پێی دەڵێن: ئایینی ئیسکاتی.

لێرە دایە کە فراماسۆنەکانیش هاتوون و بەپێی ئەوە کە زۆر کەس نەتوانن بە دوا پلە بگەن بەگشتی مەکتەبی فراماسۆنێری یان دابەش کردووەتە سەر ۳ئایین، کە بە شێوەی خوارەوەیە !.

١- ئایینی رەمزی: لە ۳پلە دا کۆتایی پێ دێت و زۆر کەس ئەو پلە تێ پەڕ دەکەن کە پێشتر ئاماژەی پێکرا (پلەی ١ـ قووتابی، پلە٢ـ یاری ، پلە٣ـ ئوستادی).

٢ـ ئایینی یورك york لە پلەی یەکەم ڕا تا دەگاتە پلە١٠کە بەرزترین پلەیە لەم ئایینەدا .

٣ـ ئایینی ئیسکاتی: لە کۆنەوە ڕاهاتووە و تا پلەی ۳۳یە کە بەرزترین پلەیەو کەم کەس هەن تا ئەو پلەیە گەیشتبن، یا وازیان هێناوە یان توانای تێ پەڕکردنیان نەبووە.(ئایینی ئیسکاتی، ئایینی ئیسکاتلەندیشی پێ دەڵێن).

لە هەموو ڕێوڕەسمو جێژن و بۆنەیەکی تایبەتی‌یان پێ دانی پلە بە ماسۆنەکان کە کۆدەبنەوە، وەکوو ئەسڵێك لە لایەن مامۆستای گەورەوە دەبێ ئەم ئامۆژگاریانەیان بۆ دووپات کەنەوە، نەك هەر باس کردن، بەڵکوو ئەساس و باوەری هەر فراماسۆنێك، دەبێ ئیمانی تەواوی هەبێ لە هەمان کاتدا بەرێوەشیان بەرن، کە بریتین لە:

١. حەمد و سەنای خوا، کە وەك مێعماری گەورە یاد و سپاسی دەکەنەوە.

٢.	دووركەوتنەوە لە خۆ بە زل زانی و چاكە كردن لە گەڵ خەڵكی.

٣.	دوور كەوتنەوە لە گوناە كردن، ئەوەی بۆ خۆت ناوێ بۆ كەسیشت نەوێ.

٤.	ڕێزدانان بۆ دایك و باوك و كەسانی لە خۆت گەورەتر.

٥.	پێكهێنانی ژیانی هاوبەش و باش پەروەردەكردنی منداڵەكانت .

٦.	نیشتمان پەروەری و ڕێزلێنان لە یاسا .

٧.	زاڵ بوون بە سەر هەوا و هەوەس دا.

٨.	دەست گرتن و یارمەتی بە لێقەوماوان، ئەوین و خۆشەویستی نیسبەت بە هاوڕەگەزو تیرەت.

٩.	كاركردن وهەوڵدان، دووركەوتنەوە لە تەمبەڵی و بێكاری و تەوەزەلی.

١٠.	رازداری و ئەمانەت داری، پابەند بوون بە قەول و بەڵێنی خۆت.

١١.	دووركەوتنەوە لە توونـد و تیـژی، هاوكـاری مـاددی و مەعنـەویی زیـاتر بـە دەورووبەرت .

١٢.	لەبەر چاو گرتنی دادپەروەری لە پێوەندیيە كۆمەلأيەتیيەكاندا.

هەروەك چۆن بۆ دروست بوونی خانووبەرەيەك دەبێ وەستاكارو چەندین كرێكـار بە یەكەوە هاوكاری بكەن تا تەواو بوونی بینایەكە، بە بـڕوای فراماسـۆنەكانیش كـە هەر لە سەرەتای دامەزراندنیەوە كۆمەلێك وەسـتاكار بوونـە جەوهـەری دامـەزرانیو بناغەو فەلسەفەی ئەوانیش لەو كارو بیرۆكەیە دا، هەر هاوكاری كردن و لە یەك نزیك خستنەوەی ئینسانەكان و لابردنی ئەو سنوورە دەستكردانەیە كە لە ئاكـامی شـەڕو پێكدادانـدا دروسـت كـراون و دەڵـێن، دەبـێ هـەر فراماسـۆنێك خـۆی بـە هاوشـاریی هەموو دنیا بزانێ و لەهـەر نەتـەوە و رەگـەزێك و هـەر وڵاتێـك بـێ خـۆی بـە بیگانـە حیساب نەكاو، پەرە بە تەشكیلاتەكەیان بـدەن و هاوكـاری یـەكتری بكـەن لـە هـەر جێگایەكی دنیا دابێ. لەوەش گرینگتر ئەوەیە تەشكیلاتەكەیان لـە یـەك مەزهـەب و بیرو بۆچوونێكی تەسكی دیـاری كـراودا نـەبێ و تێكـەلاوێك لـە هـەموو بـیرو بـاوەڕە مەزهەبیيەكانی دنیا بێت و هیچ فراماسۆنێك بـۆی نیـە بیروبـاوەڕی كـەس پووچـەڵ

کاتەوەو بێ حوورمەتی پێ بکا، هەربۆیە بە چوونی کەسێك بۆ نێویان و دوای وەرگرتنی دەبێ بە کتێبە ئایینیەکەی سوێند بخوا، کە بە دوور بێ لە هەر جۆرە خەیانەت کردنێك بەو مەکتەبەیان.

* رۆڵی فراماسۆنێری لە دیاریکردنی سیاسەتی وڵاتان دا *

هەر وەك کە پێشتر ئاماژەی پێ کر ا، ئەم مەکتەبە لە ١٢٥ وڵاتی دونیادا کار وچالاکی خۆیان دەست پێ کردووە ، کە لە هێندێك وڵاتدا چالاکی‌یان زیاترە بۆ وێنە سەرنجی چەند وڵات دەدەین! ؟

فراماسۆنێری لە ئەمریکا لە ساڵی ١٧٢٠ی زایینی بە دانانی "دانیل کۆکس" وەکوو یەکەم مامۆستای گەورە لە ئەیالاتەکانی نیۆیۆرك ، نیوجێرسی وپێنسیلوانیا، چالاکی خۆیان دەست پێ کرد بەڵام بە بۆچوونی فراماسۆنەکانی ئامریکایی، فراماسۆنێری لەو وڵاتەدا، لەو کاتەوە کە بنیامین فرانکلین ، لە ساڵی ١٧٣١ی ز، بوو بە ئەندامی تەشکیلاتەکەیان و یەکەم یاسای ئەساسی فراماسۆنێری ئەمریکاشی نووسی ، و بووە هۆی پەرەپێدانی لە ئامریکادا، مێژوەکەی دەست پێ دەکا ، کە دواتر ئاڵای سەربە خۆیی ئەو وڵاتەشی هەڵکرد.

بە بۆچوونی فراماسۆنەکانیش ، لەو رێکەوتەوە کە ئیتر بە شێوەی رەسمی فراماسۆنێری خۆی لە گەڵ سیاسەتی دەوڵەتانیش تێوەگلاند، وڵاتی ئەمریکا لە نێو ئەو ولاتانەدا کە فراماسۆنێری تێیدا دەستی بەکار کردووە یەکەمین وڵاتە کە ئەم مەکتەبە لەوێدا زیاتر پەرەی گرتووە و دەسەڵاتدارانی وڵاتەکەش زیاتر لە کەسانی دیکە بوونە هۆی پەرەپێدانی: جۆرج واشینگتۆن یەکەم سەرکۆماری ئەمریکا کە لە رۆژی ٣٠ی ئاوریلی ١٧٨٩ی‌ز بەفەرمی دەستی بە کار کرد، جیاواز لەوە کە لە رێورەسمی دروست کردنی ساختومانی کۆنگرەی ئەمریکا لە واشینگتۆن، یەکەم بەردی بناغەی بە پێش بەندی فراماسۆنی‌یەوە دانا، بەشدار بوو، دوو وەزیری

سەرەکی کابینەکەی خۆی واتە وەزیرەکانی دەرەوەو خەزانەداری دایە دەست "توماس جفرسون"و "الکساندرهامیلتۆن"کە هەر دووکیان فراماسۆن بوون.

نە تەنیا ئەوان بەڵکوو زۆر لە سەر کۆمار و دەسەڵاتدارەکانی دوای ئەوانیش فراماسۆن بوون و بە بەرزترین پلەی ئەو مەکتەبە گەیشتوون و لە کێبەرکێی دەسەڵاتدا بە زۆرینەی دەنگ یان بە هەوڵ و هیمەتی فراماسۆنەکان سەرکەوتنیان بە دەست هێناوە .

قارەمانی بەناوبانگی سەر بەخۆیی وڵاتی ئیتالیا لە ساڵی ١٨٧٣ی‌ز، گاریبالدی ، تەشکیلاتی فرامانسۆنێری دامەزراند و تەنانەت پێش مردنیشی لە ساڵی ١٨٨٢ی‌ز بە پلەی ٣٣ی فرامانسۆنەری گەیشت.

تالین یەکێك لە رێبەرانی شۆرشی گەورەی فرانسە لە گەڵ ((پۆل باراس)) کە دواتر ناپلئون بناپارتیشیان دەگەڵ کەوت، هەر سێکیان فراماسۆن بوون کە بە راگەیاندنی حکومەتی ئیمپراتوری لە ساڵی ١٨٠٤ی‌ز، بە دەستی ناپلئۆن کۆتایی بە شۆرشی فەرانسەی هێنا.

شۆڕشی کرێکاری لە روسیە، لە رۆژی یەکشەممۆ ٢٢ی ژانویەی ١٩٠٥ی‌ز، کە بە یەکشەممەی خوێناوی بەناوبانگە، ئەوەڵین هەنگاوەکانی بە رێبەری قەشەیەکی مەسیحی بە ناوی "گاپۆن" دەستی پێکرد کە فراماسۆن بوو لە لایەن فراماسۆنێکی دیکەوە بە ناوی "کۆنت سرگە ئێویتە" لە ناوچوو، بەڵام خاڵێکی وەرچەخانی خستە دنیاوە.

ئێستا دەتوانین بڵێین فراماسۆنێری بەشێکی جیانەکراوەیە لە سیاسەت، چوونکە نە تەنیا زۆرینەی خاوەن دەسەڵاتەکانی دونیا، ئەندامی ئەو تەشکیلاتەن و هاندەری‌ئەسڵی و ئەساسی بوون لە ئاڵو گۆری وڵات دا ، ئێستاشی لە گەڵدابێت، دۆلار نە تەنیا دراوی ئەمریکا بەڵکوو یەکێك لە دراوە سەرەکییەکانی بازاری جیهانی‌یە، بۆ وێنە لە ١ دۆلاری‌دا، لایەکی وێنەی جۆرج واشینگتۆن و لایەکی تر هێمای تەشکیلاتی فرامانسۆنێری لە سەر چاپ کراوە. ئەویش دەگەرێتەوە سەر

گرینگـی و تایبەتمەنـدی ئـەو تەشـکیلاتە و شـوێن دانـانی لـە سـەر ئاڵووگۆڕەکـانی جیهان و ئەو کاریگەرییەی لە سەر سیاسەتی دەولی هەیەتی!

"بۆزانیـاری زیـاتر بـا سـەرنج بدەینـە هێنـدێك لـە کەسـایەتیـیە، ناودارەکـانی دونیا"!!

نووسەری گەورەی روس کە بەگەورەترین نووسەری دونیاش ناسـێندراوە "لئـون تولستوی " کە خاوەنی کتێبی ئەدەبی " شەرو ئاشتی" و چەند بەرهەمی دیکەیـە، فراماسۆن بووە. هـەروەها ئیسـماعیل پاشـا، دەسـەڵاتداری وڵاتـی میسـر لـە سـاڵی ١٨٧٩ــ١٨٦٣ کـە باشـترین دەورانـی مێـژووی میسـر بـووە، مامۆسـتای گـەورەی لۆژەکانی فرامانسۆنێری ئەو وڵاتە بووە.

فردریك ئۆگۆست " بارتولدی "، پەیکەرسـازی بـە ناوبـانگی فرانسـەوی (١٩٠٤ــ ١٨٣٤) کە پەیکـەری گـەورەی ئـازادی ئـەمریکای لـە سـاڵی ١٨٨٦ز دروسـت کـرد، فراماسۆن بوو.

" ئیدۆاردی هەشتەم " شای ئینگلیستان، لە بەر بوونی پێوەنـدی خۆشەویسـتی لە گەڵ ژنێکـی ئـەمریکایی بـە نێـوی سیمپسـون (simpson)دەسـتی لـە پاشـایەتی هەڵگرت، نە تەنیا فراماسـۆن، بـەڵکوو مامۆسـتای گـەورەی لۆژەکـانی ئینگلیسـتان بوو.

"جیمز بیوکانێن" پانزدەهـەمین سـەرکۆماری ئـەمریکا (١٨٦٨ــ١٧٩١ز) کـە بـۆ ماوەی ٥٠ساڵ تێکۆشانی باشی لە پەرەپێدانی فراماسۆنێری لـە ئەمریکایـەدا گێـڕا، یەکەم سەر کۆماری ئەمریکاشە کە ژنی نەهێناو بە ڕەبەنی سەری نایەوە.

سمێـون بۆلیـوار (١٨٣٠ــ١٧٩١ز) کـە بـە جـۆرج واشـینگتۆنی ئـەمریکای لاتـین بەنێوبانگە و بۆلیوی بە ئیفتخاری نێوی ئەو کراوە، فراماسۆن بووە.

"ریچـــارد بێـــرد" (١٨٨٨ـــ ١٩٥٧ ز) دۆزەرەوەی جەمســـەری باشـــوور (قوتبیجنوب) فراماسۆن و نیشانەی فراماسـۆنێری لـەوێ هەڵـداوە، کـە بـە ئـەوەڵین

فرۆكەوانێك دەژمێردرێ كە بـە سەرجەمسـەری بـاكوور (قوتبیشمـال)، لـە سـاڵی (١٩٢٦ ز) دا دەوری لێدا.

" هاری ترومن " (١٩٧٢ـ ١٨٨٤ ز) سیودووەمین سەر كۆماری ئەمریكا كـە لـە مـاوەی ٨سـاڵ سـەرۆكایەتیدا، چـەندین رووداوی مێـژوویی روویانـداوە، بـۆ نمونـە هاویشتنی بۆمبی ئەتۆمی بەسەر دوو شاری ژاپۆن، هیرۆشیما و ناكازاكی، هەر وەها سەرهەڵدانی شەری ساردیش لە زەمانی ئەودا دەستی پێ كـرد بـوو، فراماسـۆن بـە بەرزترین پلەی ئوستادی گەیشت (درجە ٤٣).

"توماس جفرسۆن" (١٨٢٦ ـ ١٧٤٣ز) : سێهەمین سەر كۆماری ئەمریكا كـە بـۆ ماوەی ٨ساڵ (٢ دەورە) لە دەسەڵات دابوو، دوایە دەسـتی دایـە دروسـت كردنـی زانكـۆی ویرجینیـا و تـا كـاتی مردنـی سەرپەرشـتی ئـەو زانكۆیـەی گرتـە ئەسـتۆ، فراماسۆن بووە.

"ئێـدوین درایـك " (١٨٨٠–١٨١٩ز)، لـە سـاڵی ١٨٥٩ی زایینـی دەسـتی بـە هەڵكەندنی ئەوەڵین چاڵی نەوت لە ئەمریكا كـرد و دوای ٦مـانگ (٢٧ی ئـورت١٨٥٩ ز) بە نەوت گەیشت كە ئوستادی گەورەی لۆژی فراماسۆنێری پنسیلوانیا بووە.

"تیئۆدۆر رۆزوێلت (١٩١٩ـ ١٨٥٨ز)، بیستوشەشەمین سەر كۆماری ئامریكا لـە دوو دەورەی سەرۆكایەتیدا ئیعلامی سەر بەخۆیی كوبا ، كـاری هەڵكەنـدنی كانـاڵی پاناما ، ناوبژیوانی لە نێوان دوو وڵاتی روسیە و ژاپـۆن و كۆتـایی هێنـان بـە شـەڕی دوور و درێژی ئەوان، كە یەكەم خەڵاتی ئاشتی نـۆبێلی لـە سـاڵی ١٩٠٤ی زایینـی دا وەرگرت، ئەندامی تەشكیلاتی فراماسۆنێری ئامریكا بوو.

" فــرانكلین دلانۆرۆزوڵــت " (١٩٤٥ــ ١٨٨٢ز)، ســیودووهەمین ســەركۆماری ئامریكا و ئەوەڵین سەركۆماریشە كە بۆ ٤دەورە كاندیـد بێتـەوە ولـە سـاڵی ١٩٢١ی زایینی بە هۆی تووش بوون بـە نەخۆشـی ئیفلـیج ببـوو، لـە سـاڵی ١٩١١وە بـوو بـە ئەندامی تەشكیلاتی فراماسۆنێری ئامریكا.

" رۆناڵد ریگان "، چلەمین سەرکۆماری ئامریکا لە ساڵی ١٩٦٠ی زایینی بوو بە ئەندامی تەشکیلاتی فراماسۆنێری و سەرکەوتنی خۆی، مەدیونی پشتیوانی کردنی فراماسۆنەکان دەزانێ .

"ئاندرە سیترۆئێن(١٩٣٥ـ ١٨٧٨)، ئەوەلین کارخانەی ماشین سازی لە فرانسە دروست کرد ویەکێك لە تێکۆشەرانی تەشکیلاتی فراماسۆنێری فەرانسەیە.

ئێستا با بزانین ژنان چ رۆڵێکیان لە مەکتەبی فراماسۆنێری دا گێراوە ! ؟

بێ گومان لە مەکتەبێکی ئاوەها پان و بەرین دا، کە مێژووەکەی بۆ زۆر کۆن دەگەڕێتەوە و لە ئاڵوو گۆڕەکانی وڵاتان بە گشتی، هۆی سەرەکیو گرینگی گێڕاوە، ژنانیش دەوری خۆیان تێدا بینیوە ،هەرچەند کە ژنان ئێستاشی لە گەڵدابێت لە زۆر وڵاتاندا مافیان پێشێل کراوە، لە سەرەتای سەر هەڵدانی مەکتەبی فراماسۆنێری دا و بەپێی قانوونی ئەساسی دوکتۆر ئاندرسۆن، چەند توێژ لە کۆمەڵانی خەڵك وەکوو: دیل و کۆیلەکان، ئەو کەسانەی کە لە بواری ئەخلاقی و کۆمەڵایەتی دا سووکن، کەسانێك مەحکوومیەتی یاسایی‌یان هەیە و لە سەر هەمووانیشەوە ژنان نەك کە هەر نەیاندەتوانێ ببنە فراماسۆن بەڵکوو مافی بەشدار بوونیشیان نەبوو، بەڵام بە هۆی زیرەکی و لێهاتوویی خۆیان و ئاڵووگۆڕەکانی دونیا، ئەو دەرفەتە بۆ ژنان رەخسا کە بزانن بناغەو نێوەرۆکی فراماسۆنێری چیە؟ ئایا ! بۆ ئەوە دەبێ کە ئەوانیش وەکوو پیاوان تەشکیلاتی ئەوتۆیان هەبێ و لەو ئاڵوگۆڕانەی دەورووبەری خۆیان ئەرکی باش بگێڕن ! ؟

بەڵام نابێ ئەوەش لە بیر کەین، کە یەکێك لە مادەکانی قانوونی ئەساسی فراماسۆنێری کە بە تایبەت تەرخان کراوە بۆ نەچوونی ژنان بۆ نێو تەشکیلاتەکەیان، لە لایەك بێ حوورمەتی‌یەکی گەورە بوو بە ژنان و لە لایەکی ترەوە بە هۆی نهێنی تەشکیلاتەکەیان تەنیا فراماسۆنەکان لەو خاڵە ئاگادار بوون و لەوان بەدەر کەس نەیدەزانی، هەر بۆیە کەم کەس لەو نهێنی‌یە ئاگادار بوو. ئەمەش

وای کرد نهێنی ئەو مەکتەبە لە لایەن ئەو ژنانەی کە پیاوەکانیان فراماسۆن و دەسەلاتداری یەکەمی ولاتیش بوون(ژنانی دەربار)، دەرگایان بۆ ئاوەلا بکرێ و بوون و توانایی خۆیان رابگەیەنن.

بۆ وێنە یەکەم لۆژی فراماسۆنێری ژنانە لە دونیادا بە شێوەی خوارەوە پێك هات !

بە هۆی هێرشی کرامۆیل ، دژی پاشای ئینگلیستان، چارلزی ئەوەل لە سالی ١٦٥٢ی زایینی و سەر کەوتنی کرامۆیل و لە داردانی چارلز" هنریت دوفرانس "ی خێزانی هەلدێ بۆ فەرانسە و پەنا بۆ(لویی چواردەهەم) پاشای ئەو کاتەی فەرانسە دەبا و هەروابێ دەنگ نابێ و بە رەزامەندیی لویی ، بە دژی حاکمیەتی کرامۆیل و بردنەوەی کورەکەی بۆ پاشایەتی ئینگلیستان دەستی دایە کار و تێکۆشانی سیاسی کە سەرکەوتنیشی بە دەست هێنا .

"هنریت دوفرانس" سەرەتا بە یارمەتی و کەلك وەرگرتن لە لۆژەکانی فراماسۆنی ئینگلیستان ، لۆژێکی فراماسۆنی ئینگلیسی ـ فەرانسەوی دروست کرد و لە پەنا ئەو لۆژەدا، دەستی بە تێکۆشانی سیاسی کرد و ئەوانی بە دژی حکومەتی کرامۆیل هان دا ، بۆ چەسپاندنیو ئاکامی زیاتر بووە پێوەندی لە نێوان تەشکیلاتی فراماسۆنی ئینگلیستان و فەرانسە وئینجا لۆژێکی فراماسۆنی لە ژنانی دەربار دروست کرد کە بە یەکەمین لۆژی فراماسۆنێری ژنان لە دونیادا دادەندرێ.

لەوەدوا ڕۆژ لە دوای ڕۆژ پەرەی گرت تاکوو لە سالی ١٧٧٥ی زایینی لۆژەکانی ژنانی فرانسە یەکیان گرت و لۆژێکی گەورەیان دروست کردو خاتوو "دوشس دوبوربون"بە رێورەسمێکی تایبەت وەك مامۆستای گەورەی ژن هەلبژێردرا.

هەرچەند لۆژەکانی فراماسۆنێری ژنان لە لایەن تەشکیلاتی فراماسۆنێری جیهانییەوە بە رەسمی نەدەناسران‌و زۆرتر حالەتی سەرقالیو ڕۆژگار بردنە سەربوون، بەلام ژنان هەر وازیان نەهێناو بۆ زیاتر بەرەسمی ناسینی لۆژەکانیان، لە تەشکیلاتی فراماسۆنێری پیاواندا رۆلی گرینگیان دەگێرا، بۆ وێنە ژنێکی

فەڕانسەوی بە نێوی خاتوو لوئیزرنەدوکروال (louis renec dekrouale) کە لە کاتی لاویدا جوانترین ئافرەت و ئەویندارى لویی چواردەهەم پاشای فەرانسەو یەکێك لەو ژنانەش بووەکە لە پەرەپێدانی فراماسۆنی ژنان رۆڵی سەرەکی گێڕاوە، بەم بۆنەوە بە سەفەر دەچێتە لەندەن و لەوێش دڵی، چارلزی دووەم پاشای نوێی ئینگلیستان (ئەویش بە کارو چالاکی دایکی و یارمەتی فراماسۆنەکان بووە بە جێنشینی باوکی)، وەکوو لویی چواردەهەم وەدەست دێنێ لەو ڕێگایەوە زیاتر لێی نزیك دەبێتەوە کە نێوبانگی خاتوو (دۆشس اف پرتسموت duches of protmouth)ی پێدرا. لە ماوەی مانەوەی لە لەندەن توانی لە گەڵ ئوستادی گەورەی فراماسۆنەکانی ئینگلیستان کە هاتووچۆو نزیکایەتی لە گەڵ دەربار هەبوو، دۆستایەتی پەیدا بکات و هەر لە گەڵ ئەویش بگەڕێتەوە پاریس کە لەوەدوا چەندین لۆژی فراماسۆنی ژنان بە سەرپەرشتی و لە ژێرچاوەدێری خاتوو لوئیزرنە لە پاریس دامەزران و لە لایەن تەشکیلاتی فراماسۆنی لەندەنەوە بەرەسمی‌یان ناسین.

لە مێژووی فراماسۆنێری فەرانسەدا، بە دوای خاتوو لوئیزرنە، نابێ رۆڵ و چالاکی خاتوو مادام لافایێت خێزانی مارکی دولافایێت، سەرداری بەنێوبانگی فەرانسەوی کە پێشتر ئاماژەمان پێکرد و خاتوو ژۆزفین خێزانی ناپلئون بناپارت لەیادکەین! ؟

خاتوو لافایێت ساڵەکانی پێش شۆڕشی گەورەی فەڕانسە یەکێك لە کارگێڕانی لۆژەکانی فراماسۆنێری لە فەرانسە بووە و بەدوای شۆڕش دا و لە دەورانی حکومەتی ناپلئون لە دامەزراندنی لۆژەکانی فراماسۆنی ژنانە ئەرکی زۆر گرینگی بە ئەستۆوە بوو و تەنانەت لە ئیدارەکردن و ڕێکخستنی لۆژەکانی فراماسۆنی پیاوان هاوکاری پیاوەکەی کردووە. هەروەها خاتوو ژۆزفین، پێش ئاشنا بوون و زەماوەندکردن لە گەڵ ناپلئون، ئەوینداری" پۆل باراس" دەبێ، کە پۆل باراس هاوکات لە گەڵ شۆڕشی گەورەی فەرانسە دەبێتە فراماسۆن و پێش بە دەستەوە

گرتنی دەسەڵات لە لایەن ناپلیئۆنەوە، باراس یەکەم دەسەڵاتداری فەڕانسە دەبێ و بە پاشای کۆماریش نێوبانگ دەر دەکا.

واتە خاتوو ژۆزفین ئۆگری زۆر و تایبەتی بە فراماسۆنێری و فراماسۆنەکان هەبوو و زۆر لە لۆژەکانی فراماسۆنێری ژنانە بە پاڵپشتی ئەوگەشەیان کردو دواتر ئوستادی گەورەی (grand mather)یەکێك لە بەنێو بانگترین لۆژەکانی فراماسۆنێری ژنانەی فەرانسە بە نێوی ((سنت کارۆلین)) ی گرتە ئەستۆ.

بەنێو بانگترین ژنێك کە بە شێوەی رەسمی چووە نێو تەشکیلاتی فراماسۆنێری و لە مێژووی فراماسۆنێری جیهانیدا، نێوی هاتووە، خاتوو ((الیزابت الدروس)) Elisabeth aldworth))کە تەنانەت بەرهەڵبێنە ماسۆنییەکەشی لەوانەیە کە لە مۆزەخانەی ئیرلەندا هەڵگیراوە و بەنرخیشە، ئەم خاتوونە کچی ((ویس کۆنت دۆنرایل vis coant doneraile))ە کە باوکی یەکێك لە کۆنترین فراماسۆنەکانی ئیرلەند بووە، رۆژێك لە کتێبخانەی باوکی لە کاتی خوێندنەوەی کتێب دا، خەو دەیباتەوە کە بە هەراوهورياپەکی زۆر لە خەوەکە رادەچڵەکێ و ئەویش بە زیرەکی، شوێن دەنگەکە دەگرێ. کە دەبینێ پشت پەرتۆك خانەی باوکی ساڵۆنێکی گەورەیە و ئەو دەنگە لەوێ ڕادێ، باوکیشی پێشتر لەو تەشکیلاتەی کە لە ماڵەکەی خۆی دا دروستی کردبوو، هیچ شتێکی لە گەڵ باس ناکا، ئەمەش زیاتر کچەکەی هان دەدا لەو کارە نهێنییەی باوکی کە هەموو رۆژێ دوای نان خواردنی نیوەرۆیە ون دەبێ، بکۆڵێتەوە و ئاگادار بێ. بەڵام بە دەنگی لاقەکانی فراماسۆنەکان هەست دەکەن کە کەسێك خۆی لەوان گرتبێ کە دەرگا دەکەنەوە و چاولێ دەکەن، دەبینن کچی ویس کۆنت دونرایلە، دەست بە جێ دەیگرن و دەیبەنە خزمەت ئوستادی گەورە، و لەوێ دان بە هەڵەکانی دادەنێ و حازر بۆ هەر جۆرە سزایەك دەبێ کە بۆی دیاری بکەن تەنانەت باوکیشی لە خزمەت ئوستادی گەورە دا دەڵێ: سزای تاوانەکەی هەرچییەك بێت حازرم بۆ بەرێوبردنی، خاتوو ئەلیزابیتیش، سۆیندیان بۆ دەخوا، تا کاتی مردن هیچ شتێك باس نەکا و نهێنی تەشکیلاتەکەیان نەدرکێنی

هەر چەند کارێکی لەو جۆرە ئەویش بۆ ئاشکرا بوونی وەها تەشکیلاتێك لەو کاتـەدا سزایەکی قورسی هەبوو، واتە لە مێژووی فراماسۆنێریدا، ئەمە یەکـەم کـارو یەکـەم کەسیشە کە ئاوەهـا بـە شـێوەی نهێنـی لـە تەشـکیلاتی فراماسـۆنێری بکۆڵێتـەوە، هەروا بە ئاسانی وێلی بکەن بـەڵام بـە خـاتری بـاوکی نـە تـەنیا فراماسـۆن، بـەڵکوو ئەندامی کـۆنی ئـەو لـۆژەش بـوو بەخشـیـیان کـە دواتـر تـا کۆتاییـیـەکانی تەمـەنی (١٧٧٣)ز، بوو بە یەکێك لە تێکۆشەرترین ئەندامانی فراماسۆنێری ئیرلەند و وەفادار مایەوە کە دواتر بەرزترین پلەی فراماسۆنێری تێپەڕ کردو ئۆستادی گەورەی یـەکێك لـە لـۆژە بـە نێـو بانگـەکانی ئیرلەنـدی بـە ئەسـتۆوەگرتو تەنانـەت سەرنووسـەری بڵاوکراوەیەکی فراماسۆنیشی گرتە ئەستۆ.

– لە سەرەتای دروست بوونی تەشکیلاتی فراماسـۆنێری ژنانـەوە، بـەرێوەبردنی رێورەسمـــەکان و شـــێوەی وەرگرتنـــی فراماســـۆنی نـــوێ وەکـــوو تەشـــکیلاتی فراماسـۆنێری پیـاوان زۆر دژوار نـەبوو، بـە شـێوەی ئاسـانتر بـەرێوەیان دەبـرد، هەروەها پیاوان حەقیان نەبوو بچنە نێو لۆژی فرماسۆنی ژنانەوەو ژنانیش حـەقیان نەبوو بچنە نێـو لـۆژی فرماسـۆنی پیاوانـەوە، تـاکوو لـە سـاڵی ١٨٩٣ی زایینـی بـۆ ئەوەڵین جار لۆژێکی تێکەڵاو لە ژنانو پیاوانی فرماسۆن سەر بە تەشـکیلاتی گرانـد ئۆریان لە پاریس دروست بوو، کە ئەم تەشکیلاتە نوێیەیان نێو لێنـا مـافی مـرۆڤ (حقوقی بشر Droit Humen)، کە ساڵی ١٩٩٣ز جێـژنی ١٠٠ سـاڵەی دامەزرانـدنیان گرت،و بە پێی ئاخرین سـەرژمێری لـە سـاڵی ١٩٩٩ی‌ز دا، ٦٠٠ لـۆژو١٣٠٠٠ ئەنـدامی بووە.

– لۆژەکانی فرماسۆنیری ژنانە، بە پێی رەوتی مێژوو بەرەو پێش دەچوو تا وای لێهات، دووەمین تەشکیلاتی تێکەڵاو لە دوو رەگـەزی (ژنوپیـاو)، لـە فەڕانسـە بـە نێوی لۆژی گەورەی تێکەڵاوی جیهانی یان دروست کـرد، کـە لـە سـاڵی ٢٠٠٠ دا، ٣٠ لۆژو ١٠٠٠ ئەندام بووە.

ئەوەڵین لۆژەکانی فراماسۆنێری ژنانە، لە ئۆرووپادا، بە دوای فەڕانسە، لە ئاڵمان و ئینگلیستان دروست بوون .

– لە ئاڵمان، ئەوەڵین تەشکیلاتی ماسۆنی ژنانە، لە ساڵی ١٨٧٠ی زایینی لە ژنانی فراماسۆنەکان دروست بوو کە لە کاتی دەسەڵاتداریو حکومەتی نازیەکان دا لە نێو چوون، بەڵام بە دوای تەواو بوونی شەڕی دووەمی جیهانی بوژانەوەیان بە خۆوە دی، چونکە نازیسمو فاشیسم، سەرسەخترین دوژمنانی فراماسۆنێری بوون .

– لە ئینگلیستان، ئەوەڵین لۆژەکانی ماسۆنی ژنانە لە ساڵی ١٩٠٢ی ز، دا بە نێوی Human Duty، کە لە ئەساسدا لقێك لە تەشکیلاتی فراماسۆنێری مافی مرۆڤی فەرانسە بوو،نێو بانگی دەر کرد.

– یەکێك لەو کەسایەتییە بە نێو بانگانەی فراماسۆنێری ژنانە لە ئینگلیستان، خاتوو" ئانی بسانAnnie-Besant" کەتەشکیلاتی فراماسۆنێری ژنانەی لەم وڵاتەدا، تەرەقی پێدا، یەکێك لەو کەسانەش بوو کە تا پلەی ٣٣ی فراماسۆنێری، کە بەرزترین پلەیە، گەیشت.

– یەکێکی تر لەو کەسایەتییە، بە نێوبانگانەی فراماسۆنێری کە زیاترلە ٢٠ساڵ کار و تێکۆشان لە تەشکیلاتی فراماسۆنێری ژنانە لە ئینگلیستان دا، خاتوو ((امەبوتول گوس Aimec Botwell Gosse))، کە لە ساڵی ١٩٢٥ی زایینی، ئەوەڵین تەشکیلاتی تێکەڵاو (ژن و پیاو)ی، فراماسۆنێری ئینگلیستان بە نێوی سیستمی لە مێژینەی فراماسۆنێری پەسندکرا و بۆ ژنان و پیاوانی ((The order of Anient Free amd Accepted Masonry For men amd Wommen))دروست کرد هەر چەند لە پێش دا لە لایەن لۆژی گەورەی لەندەنەوە بە رەسمی نەدەناسرا، بەڵام بە هەوڵ و هیمەتی خۆیان و بە دروست کردنی شۆڕایەك توانیان پەرە بە تەشکیلاتەکەیان بدەن و تا بەرزترین پلەکانی فراماسۆنێری تێپەڕ بکەن تا وای لێهات بەر لە مردنی خاتوو"امەبوتول گوس" لە ساڵی ١٩٥٤یزایینی دا لە لایەن

یەکیـەتی فراماسـۆنێری نێونەتەوەیی‌یـەوە بـە ئەنـدام وەرگـیردرا (International Mmasonie union).

– تەشکیلاتی فراماسۆنێری ژنانە و هەروەها فراماسۆنێری تێکەڵاو (ژن وپیـاو)، جیاواز لەو چەند وڵاتـە کـە ئاماژەیـان پـێکرا، زۆر لـە وڵاتـانی ئورووپـایی تـر، ئـەو ڕێکخراوەیان لێ دامەزراوە بۆ وێنە دەتوانین ئیتالیا، ئیسـپانیا، ئـۆتریش، سـوئیس، سوئێد، بلژیك، و هولەند ناوبەرین.

*فراماسۆنێری ژنانە لە ئامریکادا ! *

تەشکیلاتی فراماسۆنێری ژنانە کە مێژووەکـەی دەگەڕێتـەوە بـۆ ١٥٣سـاڵ پـێش ئێستا، بە گەورەترین تەشـکیلاتی فراماسـۆنێری ژنـان لـە دونیـا دێتـە ئـەژمار، کـە ئەوەڵین و گرنگترین تەشکیلاتێك کە ژنانیش دەیـانتوانی بەشـداری بکـەن لـە سـاڵی ١٨٥٠ی زایینی بە نێـوی ئەسـتێرەی ڕۆژهـەلات (The order of the Easteren star) کە زیاتر بە هەوڵ و هیمەتی ئەو ژنانەی کە پیاوەکانیان فراماسۆن بـوون ، دروسـت بـووە کـە ژنـانی خـاوەن کەسـایەتی بـەرز و بـە نێوبـانگ وەکـوو، کـلارا بـارتۆن ClaraBarton ئەندامـەتی ئـەو تەتشـکیلاتەیان قـەبووڵ کـردووە کـە لـە شـەڕە نێوخۆیی‌یەکانی ئەمریکادا، کاری پەرستاری کردووە و لـە سـاڵی ١٨٧٧یزایینـی دا ڕێکخراوێکی خێرخوازی بـە نێـوی کومیتـەی نەتـەوەیی ئامریکـا دروسـت کـرد و لـە سـاڵی ١٨٨١یز، ئـەو ڕێکخـراوەی کـردە ڕێکخـراوی خاچـی سـووری ئامریکـا، کـە سەرۆکایەتی‌یەکەی بە ئەستۆوە گرت.

بـە پـێ ئـاخرین سـەرژمێری،٥ /٢میلیـون ئەنـدامی تەشـکیلاتی فراماسـۆنێری ئەستێرەی ڕۆژهەلات لە ئەمریکا کەمتر لە٢٠٠هەزار کەس ئەندامی پیـاو پێکـی دێـنن یانی ٩٠لە سەدی لە ژنان پێك هاتوون کە ١٥هەزار لۆژی لە ئەمریکا دا هەیە.

بەڵام جیاوازیەکی گـەورەی تەشـکیلاتی فراماسـۆنێری ئەسـتێرەی ڕۆژهـەلات لـە ئەمریکادا لە گەڵ تەشکیلاتەکانی تری ژنانە لە وڵاتانی تـردا، ئەوەیـە کـە بـەرزترین

پلەیان تا پلەی پێنجەم تێپەڕدەکەن و دەبنـە ئوسـتادی گـەورە بـەڵام لـە وڵاتـانی دیکەی دونیا کە پێشتر ئاماژەمان پێکرد بەرزترین پلە، ٣٣یە.

جیاوازیەکی تری فراماسۆنەکانی ئامریکا لەگەڵ فراماسۆنەکانی دیکەی دونیـادا، ئەوەیـە کـە فراماسـۆنەکانی ئامریکـا دەتـوانن نیشـانە و پلـەی فراماسـۆنییان بـە کەسانی نزیکی خۆیان وەکوودایك، باوك، کوڕو کچ بلێن کە لە کـاتی نـەبوونیان دا ، لـە هـاورێ ماسـۆنەکانیان، هـەواڵیان بپرسـن، ئـەویش دەگەڕێتـەوە سـەر ئـەو پێشکەوتنانەی کە فراماسـۆنێری لـە ئامریکـادا لـە چـاو وڵاتـانی دیکـە بـە خۆیـەوە بینیوە، هەر چەند ئێستا بـە پێـی ئاڵووگۆڕەکـانی دونیایـە فراماسـۆنێری بـۆ کـەس شاراوە نیە و وەکوو ساڵەکانی سەرەتای دامەزرانیان نەماوە و بە دەیان کتێبـی لـە سەر چاپ کراوە، نە تەنیا ئەو چەند رێکخراوە کە وەکوو نموونە ئاماژەیان پێکراوە بۆ زیاتر تێگەیشتن، بەڵکوو و بگرە زیاتریش لە هـەر وڵاتێکـی دونیـادا لـەو جـۆرە تەشکیلاتەیان دامەزراندون و خەریکی تێکۆشانی خۆیانن .

*فراماسۆنێری لە ئێران *

مەکتـەبی فراماسـۆنێری کـە مێژوویـەکی دوور و درێـژی هەیـە، چـەندین وڵاتـان وەکـوو نموونـە هێنانـەوە، بـەڵام هێندییـەکان و پارسـییەکانی هێندوسـتان بـە رێکخـراوە ماسـۆنییەکانیان دەگـوتن ((فراموشـخانە))، چـونکە لـە هەرکەسـێکت پرسیار کردبا لە وەڵام دا دەیگووت نـازانم و هیچـم لـە بیرنیـە کـە ئـەو زاراوەیـە لـە ئێرانیش لە کۆتاییەکانی سەدەی ١٩، لە لایەن میرزا ((ملکم خان))ی ئەرمەنییەوە بە تەشکیلاتی شێوەی ماسۆنییەکانی دەگوت و کەوتە سـەر زارو زمانـان هەرچـەند بـە پێـی مێـژوو ئێرانییـەکان لـە نیـوەی سـەدەی ١٨ەوە لـە گـەڵ ئـەو رێکخـراوە ئاشـنایەتییان هـەبووە، بـەڵام لـە زۆر سەرچـاوەی فراماسـۆنێریدا هـاتووە، کـە ئەندامەتی راسـتەوخۆی ئێرانییـەکان لـەو تشـکیلاتەدا، دەگەڕێتـەوە بـۆ سـەرەتای

سەدەی ١٩ی زایینـی و ئـەم چـەند کەسـەش وەکـوو یەکـەم کەسـانێك کـە بوونەتـە فراماسۆن، نێوبراون .

١ـ میرزا "محمد صالح شیرازی" ٢ـ مـیرزا"جعفرخـان فراهـانی" ٣ـ "عسـکرخان ارومی افشار" ٤ـ میرزا "ابوالحسن خان شیرازی " واتـە لـە نێـو ئـەو چـەند کەسـەدا یەکەم ئێرانی‌یەك کە لە فەڕانسە بووە بە فراماسۆن و ئەندامی لـۆژی فیلوسـوفێکی (لـۆژی فەلسـەفی)، سـەر بـە گرانـد ئۆریـان، کەگـەورەترین لـۆژی تەشـکیلاتی فراماسۆنێری لە فەرانسەدا بووە. ئاغای عەسکەرخانی ئورمی ئەفشـار لـە ڕێکـەوتی ٢٤/١٠/١٨٠٨ی زاینی راسـتەوخۆ پێوەنـدی پێوەگرتـوون و بووەتـە ئەنـدامی لـۆژی فەلسەفی لە پاریس.

دوومین ئێرانی لە ئینگلیسـتان بـووە بـە فراماسـۆن، ئاغـای مـیرزا ئەبولحەسـەن خانی شـیرازی ناسـراو بـە (٠ابوالحسـن خـان ایلچـی)) و یەکـەم وەزیـری کاروبـاری دەرەوە لە مێژووی ئێران دا، لە ڕێکەوتی ١٤یژوئەن ١٨١٠ی زایینی لـە ڕێـورەسمی بوونی بە ئەندام جیاواز لە ٣٥کەس لە ئەندامانی لۆژەکە بـرای پاشـای ئینگلیسـتان کە ئەوکات سـەرۆکی تـەواوی تەشـکیلاتی فراماسـۆنێری بـوو ناسـراو بـە((دوك اف ساسـکس Doke of Sussex)) ئامـادەی بـوون ـ ئەڵبەتـە میرزائەبولحەسـەن خـان، خوشـکەزای ئیـبراهیم خـانی کەلانتـەر (صـدراعظـم) ی قاجاری‌یـە بـووە، بـە دوای ئەمانـدا دەبـێ بـە ئەنـدام بـوونی دوو کەسـایەتی‌تریش ئامـاژە پێ‌بکـەین، مـیرزا جەعفەرخانی فەراهانی هەرچەند ڕێکەوتی بـوون بـە ئەنـدامی روون نەبۆتـەوە بـەڵام میرزامحەممەدسـالح شـیرازی لـە ڕێکـەوتی ١٤ی‌مـای ١٨١٧ی‌ز، پێوەنـدی بـە تەشکیلاتی فراماسۆنێری‌یەوە گرتووە، ئەم دوو کەسایەتی‌یە لەوکەسـانە دەبـن کـە بە بورسی خوێندن لە لایەن عەباس میرزای وەلی‌عەهدەوە، دەنێردرێنە ئینگلیسـتان و لەوێ لە کاتی خوێندن دا، خۆ بە تەشکیلاتی فراماسۆنێری ئـەوێ دەناسـێنن، کـە میرزا محەممەدسالح شیرازی بە دوای گەرانەوی بۆئێران یەکەم (چاپخانەی بەردین) دادەمەزرێنێ، و یەکەم ڕۆژنامەش بە نێوی (کاغذ اخبار) بڵاودەکاتـەوە کـە ئـەوەش

بۆخۆی وەرگێردراوی، ناوی ئینگلیسی ڕۆژنامەیەکە بە ناوی News paper. پاش ئەمانیش چەند کەسایەتی دیکەش لە ئینگلیستان بوونە فراماسۆن، کە کوڕەکانی (حسین علی میرزا و کوری فەتح عەلی شا) بریتی لە " رەزا قلی میرزا" ۳۰ساڵە ،"نجفقلی میرزا"۲۸ساڵە"وتیمورمیرزا" ۲۵ساڵە، دوای مردنی باپیرەیان، (فەتح عەلی شا) و شکستی باوکیان بە دەستی محەممەد میرزا کورە گەورەی عەباس میرزا، پەنا بۆ ئینگلیستان دەبەن و لە ماوەی مانەوەیاندا لە ساڵی ۱۲۵۱ی کۆچی مانگی، خۆیان بە تەشکیلاتی فراماسۆنێری دەناسێنن و لەگەڵ میرزا ئیبراهیم شیرازی دەبنە فراماسۆن.

بیروکەی درروست کردنی رێکخراوێکی شێوە ماسۆنی لە ئێراندا، یەکەم جار پاش ئەوە کە (فرخ خان ئەمین الملك) لە گەڵ وەفدێکی سیاسی کە لە پاریس بوونە فراماسۆن هاتە کایەوە، بەڵام (میرزا ملکم خان) لەم کارەدا پێش دەستی کرد هەر چەند فەرۆخ خان نیسبەت بەم کارەی ملکم خان کە دەیگووت، بیرۆکەکەی وی دزیوە دژایەتی کرد بەڵام دوای گەڕانەوەیان بۆ ئێران (ملکم خان) بە ئیزنی (ناصرالدین شاە) قاجار یەکەم لۆژی فراماسۆنێری لە ئێراندا کە بە (فراموشخانە) نێوبانگی دەرکرد، دامەزراند. هەرچەند لە بنەڕەت ڕا هەمووی فراماسۆنەکانی دونیایە، لە ئەندام بوون لە تەشکیلاتی فراماسۆنێری دا بۆ کاری سیاسیخۆیان کەڵکیان لێ وەرگرتووە، (ملکم خان) یش لە دامەزراندنی فراموشخانەدا کە هیچ پێوەندییەکی بە تەشکیلاتی فراماسۆنێری جیهانییەوە نەبووە تەنیا پێگەیەك بۆ تێکۆشانی سیاسی و هاندانی بۆ چاکسازی هیچی دیکە نەبووە.

هەر لەم ڕوانگەوە، لەو کات سێ رەسالە لە بارەی رێفۆرم و چاکسازی کە گرینگترینیان (کتابچەی غیبی) یە دەنووسێ و لەواندا زیاتر کۆمەڵگای ئێران لە گەڵ کۆمەڵگای ئورووپادا بەراوەرد دەکا کە هۆیەکانی دواکەوتنی کۆمەڵگای ئێران لە چاو وڵاتانی دیکە چیە؟!

زیرەکی و توانایی (ملکم خان) و زیاتر روونکردنەوەی بۆ ناسرەدین شا کە تەشکیلاتی فراماسۆنێری لە ئێران دا هاتۆتە گۆڕێ و دەبێ زیاتر لە کەسانی شارەزاو بەتوانا لە ئیدارە کردنی ولآت دا کەڵك وەرگرێ و فراماسۆنێریش توانای شتێکی ئەوتۆی هەیە، ئەگەر تۆ خۆت وەکوو ئوستادی گەورەی فراماسۆنێری ئێران دیاری کەی و لە کەسانی بە تواناش داوا بکەین کە ببنە ئەندام و بە پێی سۆێندی ماسۆنی کەس ناتوانێ خەیانەت بکا و هیچ نهێنی‌یەکی نێو لۆژەکان بەرێتەدرێ. فەراموشخانە بە مانای مالّی لە بیرچوونەوەیە، لەگەڵ ئەوەی کە لەوێ هاتیتە دەرەوە، هیچی ئەوێت نابێ لە بیر بمێنێ و دەبێ نهینی‌یەکانی ئەم رێکخراوەیە بپارێزرێ، ئیتر پاش ئەوەی شای قاجاریش رەزامەندی نواند، فراماسۆنێری ئێرانی یان فەراموش خانەش دامەزرا.

بەم پێیە دەبوو، هەر رێورەسمێکی کە دەیگرن بە ئاگاداری ناسردەین شا بێ کە یەکێك لە ماڵەکانی جەلالەدین میرزا کورە چووکەی فەتح عەلی شا بۆ لۆژەکەیان تەرخان کرابوو. کە جەلالەدین میرزا کتێبێکی بە نرخیشی لە پاش خۆی بە جێ هێشتووە بە نێوی ((نامەی خسروان)) کە تەنیا کتێبێکە بە تەواوەتی بە زمانی فارسی رەسەن لە ئێراندا نووسراوە و تەنانەت یەك وشەی عەرەبی تێدا بەکار نەهاتووە. بە هۆی بەدبینی ناسرەدین شا بە نیسبەت فەراموشخانەوە و ئەو کارە نهێنی‌یانەی کە تەواو دەسەلآتی ناسرەدین شایان دەهێنا ژێر پرسیار و کۆڵەکەی دەسەلآتیان بەرەو لەرزین دەبرد تاکوو بەیاننامەی پاشایەتی سەبارەت بە داخستنی فەراموشخانە راگەیاند و لە ساڵی ١٨٦١ی‌ز و لەوە بە دوا کەس بۆی نەبوو نێوی فەراموشخانە بێنێ و باسی لێوە بکا دوای ئەوە کە (ملکم خان) چۆوە ئینگلیستان و لەوێ رۆژنامەی قانوونی دەرکرد و دەستی دایە ، پرووپاگەندە بۆ رێکخراوێکی دیکەی شێوەی ماسۆنی بە نێوی (ادمیت) تاکوو کوژرانی ناسرەدین شا، نەیتوانی راستەوخۆ لە ئێران باسی لێوە بکا، بەلآم دوای ناسرەدین شا کە (مظفرالدین شاه) هاتە سەر تەختی پاشایەتی و رێکخراوێکی شێوە ماسۆنی کە هەر

درێژەدەری رێکخراوی (ادمیت) بوو دەستی دایە کار و تێکۆشانی ئاشکرا کە خۆی و بەپێی هێندێك سەرچاوە تاکوو ١٠٠٠ ئەندامیشی بووە کە میرزا عەبباس قولی خان قەزوینی بە سەرۆکی کومەڵەی ئادەمییەت هەڵبژێردرا.

ئەوەی جێگای ئاماژە پێکردنە ئەوەیە کە بە دانانی تەشکیلاتێکی لەو شێوە لە ئێراندا هاوکات قانوونەکانی مەشرووتەشی لەگەڵ خۆی هێنا و یەکێك لە خاڵە هەرەگرینگەکانی کە جێگای سەرنجە ،بوون بە ئەندامی (محمدعلی شاه قاجار) لە کومەڵەی ئادەمییەتە کە پاشان هەر بۆ خۆی هەڵیوەشاندەوە.

بۆ یەکەمین جار بە دوای داخرانی فەراموشخانە رێکخراوێکی فراماسۆنێری لە ئێراندا بە دەستی (٠شیخ محسن خان مشیرالدوله) لە کاتی حکومەتی (مظفرالدین شاه) دا دامەزرا. موحسێن خان کاتێك لە ئیستامبوڵ پۆستی سەفارەتی بەدەستەوە بوو، بوو بە فراماسۆن و بە دوای گەڕانەوەی بۆ ئێران کرا بە وەزیری کاروباری دەرەوەی ئێران و یەکەمین لۆژەکانی فراماسۆنێریشی دامەزراند. هەر چەند بەدوای مردنی موحسێن خان لۆژەکەش لە کاروتێکۆشان وەستا و ناتوانرێ وەکوو یەکەمین لۆژی رەسمی ئێران نێوی بەرین، چوونکە لە لایەن هیچ لۆژێکی دەرەوەی ئێران بە رەسمی نەناسرا بوو بەڵام وەکوو لۆژی رەسمی ناسراو لە لایەن لۆژی گراندئۆریان(ڕۆژهەڵاتی مەزن) دەتوانین ئاماژە بۆ لۆژی (بیداری) فراماسۆنێری ئێران بکەین کە لە ساڵی ١٩٠٧ دامەزرا، کەتاقمێك لە ئەندامەکانی بریتی بوون لە ((سیدنصرالدین تقوی، میرزاحسن خان، وثوق الدولە، سید محمد طباطبایی، شیخ ابراهیم زنجانی، احمد خان قوام السلطنه، ابوالحسن خان فروغی، ابراهیم حکیمی ، میرزا محمد خان کاشف السلطنه، عباس قلی خان قریب، سیدحسن تقی زاده، علی اکبر خان دهخدا، محمد علی فروغی، حسین علاء و ...هتد.

بە هۆی دەسەڵاتێکی بەربڵاو کە ئەو لۆژە هەیبوو و تەنانەت لە داڕشتنی سیاسەتی وڵاتیش دا دەوری سەرەکی دەگێڕا و یەکەمین فراماسۆنی ئێرانی کە

تـەنیا ئـەو لـۆژە تـوانی حـوکمی ئێعـدامی بـدا، کـە ئێعدامەکەشـیان بـەرێوەبرد (موقرالسلطنە) بوو، هەرچەند بە پێی قانوونی فراماسـۆنی دەبـێ ئـەم تەریقەیـە لـە نێوخۆی دا بە تەواوەتی دوور بێت لە هەرچەشنە باس و خواستێکی سیاسی، بـەڵام وەك دەبینین چـەندین کـەس لـە ئەنـدامانی لـۆژی (بیـداری) وەك (قـوام السـلطنـە) وثوق الدولە، ابوالحسن خان فروغی، ابراهیم حکیمی، تقی زادە، محمد علی فروغی و حسـین عـلاء و..... بـە دوای ئەنـدام بوونیـان لـە لـۆژی نـاوبراودا و تـا کۆتـایی ژیانیشـیان بـۆ پۆسـتە گرینگـە سیاسـیەکانی وەزارەت و سـەرۆك وەزیـری لـە ڕێژیمـەکانی قاجاریـەو پەهلـەوی ـــ بـاوك وکوڕــ گەیشـتوون. هەڵسـەنگاندنی خاڵـە بەهێزو لاوازەکانی، کارنامەی سیاسی ئەوانەی ناومـان هێنـاون لـە حەوسـەلەی ئـەم باسەی ئێمە بەدەرە.

یەکەمین قانوونی ئەساسی فراماسۆنێری کە لە ئێراندا دامەزرا هـەر ئـەو قـانوونی ئەساسـی گرانـد ئۆریـانی فەرانسـەیە کـە لـە لایـەن "محمـدعلی فروغـی " حـاج سیدنصـراللەتقوی و دبیرالملـك وەرگێڕدراوەتـەوە سـەر زمـانی فارسـی لـە لـۆژی "بیداری" دابوو یەکەمین کەسیش کە لە سەر ئـایینی فراماسـۆنە هـەر لەسـەرەتاوە شێعری بۆ داناوە دەتوانین بڵێین ئەو ئایینـەی لـە قـاڵبی شـێعردا، داڕشـتووە مـیرزا "صادق امیری فراهانی " (ادیب الممالك) کە لە دامەزرێنەرانی لۆژی (بیداری) بـووە ئایینی فراماسۆنی لە ٥٣٩کۆپلـە شـێعردا گونجانـدووە، بـۆ وێنـە ئـەم چـەند بەیتـە شێعرە کە دەقی فارسی یەکەیەتی ! !

سر نام به نام آن معمار — که برافراشت این بلند حصار
اوست معمار این کشیده رواق — اوست بنای این مقرنس طاق
کرده هنگام طرح این اثار — "کاف" کن گونیا و "نون" پرگار
باد از ما درود و محضر نوید — بر روان پیامبران جاوید
که همه روشن و سنی بودند — اوستادان ماسونی بودند
آدم آن استاد معماران — نوح فرخنده پیر نجاران

بر ابراهیم شیخ کلندانی لژ بیت العتیق رابانی
مجمح فرقه فراماسون که به جا مانده از زمان کهن
فکر و دانش همی کند تعلیم بی‌ریا بر برادران سلیم
طرز تکلیف ماسونه خواهی بشنو از من که یابی آگاهی
از نیکو کاری ونیکو خواهی نکند یك دقیقه کوتاهی
گر بخواهی وظیفه ماسون سخن من صدق اصف کن
هست کار بزرگ ماسونی آن که نهد بر زمین اساس جهان
در اساس ترقی عالم کوشد و دیو را کند آدم).

لۆژی "بیداری" وەك لە زۆر سەرچاوە هاتووە,تا هەڵایسانی شەڕی یەکەمی جیهانی ١٩١٨ـ١٩١٤زایینی تێکۆشانی هەبووە و لەوە بە دوا لە تێکۆشان وەستاوە کە ئەندامەکانیشی زۆر بوون، کە پێشتر چەند کەسمان بۆ وێنە ئاماژە پێکردن بەڵام یەکێك لە ئەندامە گرینەگەکانی کە کورد و خەڵکی کورستان بووە بە ناوی "عزالملك کردستانی" هەر چەند لۆژی بیداری لە لایەن لۆژی گراند ئۆریانی فەڕانسەویە بە رەسمی ناسرابوو، یانی پێوەندی بە یەکێك لە لۆژە گرینگەکانی جیهانی‌یەوە هەبووە، کوردیش لەو لۆژەدا، تێکۆشانی بووە و نەقشی خۆی گێراوە: هەر چەند لە لایەن لۆژەکانی فراماسۆنێری ئینگلیستانەوە بە رەسمی نەناسراو و بایەخی زۆری پێ نەدرابوو، بەڵام دوای شەڕی یەکەمی جیهانی و لە ساڵی ١٩١٩دا ١٢٩٧/١٢/١١ هجری لە شیراز لۆژێکی دیکە لە لایەن ئینگلیسی‌یەکانەوە بە ناوی "لژ روشنایی در ایران" دەستی بە کار کرد و لە لایەن فراماسۆنەکانی ئینگلیسی‌یەوە وەکوو یەکەمین لۆژی رێك و پێك لە ئێران دەژمێردرا.

دەست بە کارکردنی لۆژی رووناکی لە ئیران هاوکات بوو لەگەڵ ئیمزا کردنی رێککەوتننامەی بە نێوبانگی ١٩١٩لە نێوان ئێران و ئینگلیس، کە لەودا ئێران بە تەواوەتی کەوتە ژێر رکێفی بریتانیاوە، چوونکە دەوڵەتی ئینگلیس زیاتر لە بەرژەوەندی خۆی دەگەڕا و قازانجی زۆریشی لە ئێراندا هەبوو و تەنیا رێگایەکیش

کەدەیتوانی لەوڕا ئە وبەرژەوەندی‌یانەی لێ وەدەست بێنێ، دامەزراندنی ئـەو لۆژانـە بوون، ئەویش لە شوێنگەلێکی ئاستەم و پڕبایەخ دا، یانی جیاواز لە لـۆژی روونـاکی دوو لۆژی دیکەشیان دامەزراند لە ناوچە نەوتی‌یەکانی باشوور کە سەرەتا لەو لۆژانە دا، ئەندامی ئێرانی‌یان تێدانەبوو کە دواتـر چـەند کەسـێکیان وەك ئەنـدام وەرگـرتن بەڵام کاری سەرەکی هەر لە دەستی ئەفسەرە ئینگلیسی‌یەکاندا بوو.

ساڵی ۱۳۰۱ی‌هەتاوی، لۆژی (٠پیشاهنگ) لە ئابادان و ساڵێك دواتر لۆژی (مسـجد سلیمان) لە نزیك چاڵە نەوتی‌یە بەناوبانگەکانی شـاری (مسـجد سـلیمان) دەسـتیان بە کار کرد. لە پێش ئەو دوو لۆژە یانی لە کۆتایی‌یەکانی سەڵتەنەتی قاجاریەکان لە ۱۷ی فێوریەی ۱۹۲۱ی زایینی، لۆژێکی عەرەبی لە محمـرە(خـورەم شـاری ئێسـتا)، بەدەستووری لۆژی گـەورەی قـاهیرە لـە ژێـر چـاوەدێری شـێخ خەزعـەل کـە خـۆی ئەندامی لۆژی نیجا ـ ناوی کۆنی بەسرە ـ دامەزرا، کە زیاتر بە لۆژی شێخ خەزعـەل ناسرابوو. یەکەمین لۆژەکانی فراماسۆنێری بە دوای رووخانی قاجاریـەکان و هاتنـە سەرکاری حکومەتی پەهلەوی لۆژی (بیداری) بە شێوەی نهێنی کە ئەندامـەکانی لـە چەند کەسێك زیاتر تێ‌پەڕی نەدەکرد، بوژایـەوە بـەڵام لـۆژێکی گـەورەتر لـە لایـەن (محمد خلیل جواهری) یەوە، دامەزرا بەناوی لۆژی پەهلەوی کە لـە زۆر سەرچـاوەدا بە لۆژی (هومایون) نێو دەبردرێ، لە ساڵی ۱۹۱۵/۱۱/۲٤ز (۱۳۳۰ /۸/۳) هەر چـەند لە سـەرەتاوە ئەنـدامی زۆر بـوون و تـاکوو ۳۰۰ کـەس چـوون بـەڵام لـە لایـەن هـیچ تەشـکیلاتێکی فراماسـۆنێری جیهانی‌یـەوە بـەرەسمی نـە دەناسـراو سەرپـەرسـتی لۆژەکەش ـ محمد خلیل جواهری ـ زیاتر بواری بازرگانی پێدابوو، چـونکە لـە کـاتی وەرگرتنی ئەندام دا، باجێکی زۆری وەردەگرت، هەر بەو هۆیـەوە دوای چـەند سـاڵ هەڵوەشـاوە راگەیەنـدرا بـەڵام رایـەك هەیـە، ئـەویش ئەوەیـە کـە محەممەدخـەلیل جەواهێری، کاتی خۆی ژنێکی لوبنانی هێناوە و لە ماوەی مانـەوەی لـە ئێرانـدا دوو ژنــی تــری هێنــاوە یــەکیان خــەڵکی شــیراز و ئــەوەی‌تریان تــارانی بــووە، ژنــە شیرازی‌یەکەی کاتێك دەزانێ کـە ژنـی سـێهەمی هێنـاوە، دەسـت دەکـا بـە ئاشـکرا

کردنی هێندێك لە نهێنییەکانی جەواهێری سەبارەت بە لۆژەکەی و دەکەوێتە سەرزارو زمانان و دەبێتە هۆی ئەسڵی داخرانی لۆژی پەهلەوی و تەنانەت دەرکردنیشی لە ئێران، کە دواتر ژنە شیرازییەکەی لێ جیا بۆوە، بەڵام پێم خۆشە لێرەدا ئاماژە بەو بەیتە شێعرەی شاعێری بە نێوبانگی کورد، ئەحمەدی کۆر، بکەم کە دەڵێ :

" ئەی ئەحمەدی کۆڕ دڵ وەفا دە
مەیل بە وەسڵی یاری تاق دە
یەك دەخوازی ، یەك تەڵاق دە
پێك هەڵ ناکەن دوو هەوێ... "

چەند کەسێك کە پێشتر ئەندامی لۆژی هەڵوەشاوەی پەهلەوی بوون وەکوو، دوکتور ئەحمەدی هومەن ، دوکتور مەحمودی هومەن، ومحەممەدی ساعیدو چەند کەسیتر، دەچنە فەرانسە وبۆ ماوەیەك لە لۆژی کۆنفیانس confiace کە سەر بە لۆژی گەورەی میللی فەرانسەیە، وەکوو دەووەرتین یانی بەرێوەبردنی ئوسووڵی فراماسۆنێری و بە دوای گەڕانەوەیاندا بۆ ئێران لۆژێکی نوێ بە نێوی لۆژی مەولەوی لە رۆژی ١٣/ ١٩٥٥/١٠ز (١٣٣٤/٧/٢١)، دادەمەزرێنن کە چەند کەس لە ئەندامەکانی بریتی بوون لە: دوکتور ئەحمەد هومەن (بە ئۆستادی گەورەی ئەو لۆژەدیاری کرا)، دوکتور مەحموودی هومەن، محەممەد ساعید، عەباس خەلعەتبەری، مستەفا تەجەدۆد، دەریادار عەبدوڵلازەلی، محەممەدعەلی ئیمام شوشتەری، مێهدی شەوکەتی، رەشید حائیری و عەبدولحمیدسنەیی (کورد بووە).

ئەوی جێگای ئاماژە پێکردنە لە دروست کردنی مەولەویدا، کە لە لایەن تەشکیلاتی فراماسۆنێری نێونەتەوەیی بە رەسمی ناسرا بوو، لەویشدا کورد رۆڵی خۆی گێڕاوە. دوای لۆژی رێكوپێکی ناسراوی مەولەوی، لۆژێکیتر بە نێوی تاران، لە ریکەوتی ١٩٥٨/٥/٩ز (١٣٣٧/٢/١٩)هەتاوی بە شێوەی رێكوپێكوناسراو لە لایەن لۆژی گەورەی ئیسکاتلەندەوە دەستی بە کار کرد کە ئەندازیار " حسین

شقاقی" وەکوو ئۆستادی گەورەی ئەو لۆژە دیاری کرا، کە یەکێك لە دامەزرێنەرانیشیبوو.

لە سەر فراماسۆنێری ئێرانیو گرێدرانیان بە مەسایلی سیاسی وڵاتەوە دەبێ بڵێین کە تەشکیلاتی فراماسۆنێری وڵاتانی زلهێزی جیهانی یەك لەوانیش ئاڵمان نەقشی سەرەکیان هەبووە، چوونکو لە ئێراندا چەندین لۆژی رەسمی سەر بە تەریقەتی ماسۆنی ئاڵمان هەبوون کە بۆ وێنە، دەتوانین لۆژی "ستاره سحر" کە لە ساڵی ١٩٦٠ز(١٣٥٩ھ) دەستی بە کار کرد وەکوو یەکەمین لۆژی رێكوپێك وسەر بە لۆژی گەورەی ئاڵمان نێو بەرین، جیاواز لە لۆژی ناوبراو چەندین لۆژی دیکە وەکوو، لۆژەکانی "سحر"صفا"،"ئافتاب"، کە هەموویان سەر بە فراماسۆنێری ئاڵمان بوون یەك لە دوای یەك دامەزران، بەڵام بە هۆی تێکەوتنی ناکۆکی لە نێوانیاندا، تەنیا لۆژی "ئەستێرەی سەحەر" لە لایەن تەشکیلاتی فراماسۆنێری ئاڵمانەوە بە رەسمی دەناسرا، کە ئەندازیار جەعفەر شەریف ئیمامی بە ئوستادی گەورە دیاری کراو لۆژەکانی دیکە، لە لایەن ئاڵمانییەکانەوە رەسمییەتیان نەبوو.

بە شێوەیەکی گشتی، دەتوانین هەموو لۆژەکانی دامەزراو لە ئێران تا دامەزرانی لۆژێکی میللی لە ئێران دا بەم شێوەیە کورت کەینەوە، یانی لە ساڵی ١٣٣٤ تا ١٣٤٧ی ھ ، تەقریبەن ٢٤ لۆژی فراماسۆنێری لە ئێراندا، دەستیان بە کار کرد، هەمووی ئەو لۆژانە سەر بە تەشکیلاتی فراماسۆنێری وڵاتانی، ئینگلیس، فەڕانسەوئاڵمان بوون .

واتە ١١ لۆژیان سەر بە لۆژی گەورەی ئیسکاتلەندەوە(لۆژەکانی سەر بە فراماسۆنیری ئینگلیس)، کە بریتی بوون لە: لۆژی رووناکی، لۆژی تاران، لۆژی کورش، لۆژی خەییام، لۆژی ژاندارك، لۆژی ئیسفەهان، لۆژی ئاریا، لۆژی خوزستان، لۆژی ئەهواز، لۆژی نوور و لۆژیشیراز.

ئەو لۆژانەش کە لە ژێر چاوەدێری لۆژی گەورەی میللی فەرانسەوە ئیدارە دەکران، ١٠ لۆژ، بریتی بوون لە لۆژەکانی: مەولەوی، سەعدی، فرووغی،

حافز،"شمس تبریزی"، "ابن سینا"، مەزدا، لافرانسla-franceاکە بە واتای فەڕانسە هاتووە یانی لە زمانی فەڕانسەوی‌دا مانای فەرانسە دەدا، کەسرا،ولۆژی مەشعەل.

ئەو چەند لۆژەش کە سەر بە لۆژی گەورەی یەکگرتووی ئالْمان بوون، ٣لۆژ، کە بریتی بوون لە : لۆژەکانی، مێهر، هەتاو، ئەستێرەی سەحەر. دامەزراندنی تەواوی ئەو لۆژانەش لە ئێراندا بە تەواوی ورەی شایان دابەزاندبوو و لەوە دەترسا، کۆڵەکەکانی دەسەڵاتی وەلەرزین بخەن .

چونکە ئەساسی دامەزراندنی تەشکیلاتێکی لەو جۆرە کە ئاکامەکەی لەگەل سیاسەت گرێ دراوەتەوەو ئەندامەکانیشیان لە ئینسانە هەڵکەوتوو ورۆشنفکرەکانی کۆمەڵگانو لە زۆر لەو وڵاتانەدا، ئاڵاهەڵگری ئازادی‌وسەر بەخۆیی‌وسەربەستی بوون، هەروەكو پێشتریش چەند جێگایەك، ئامازەمان پێ کرد. هەر بۆیە بۆ دەسەڵاتدارانی‌حکوومەتی پەهلەویش جێگای نێگەرانی بوو. لەوانەش گرینگتر تەشکیلاتی فراماسۆنێری سێ وڵات هەر کامە بۆ خۆیان چەند لۆژێکیان لە ژێر چاوەدێری خۆیان هاویشتبوو و لۆژەکانی وڵاتی بەرانبەریان بە رەسمی نەدەناسی. ئێرانیش بۆ ئەوەی وەکوو وڵاتانی دیکە تەشکیلاتی رێكوپێكو بە رەسمی ناسراوی لە لایەن فراماسۆنێری جیهانی‌یەوە هەبێ، بۆ یەکەمین جار عەلی مەرەندی، بیرۆکەی دامەزراندنی تەشکیلاتێکی یەکگرتووی میللی هێنایە کایەوە، کە دواتریش لە لایەن دوکتورئەحمەدو مەحموودی هومەن وەها تەشکیلاتێك، پێشنیار وباسی لێوە کرا ـ نامەی بۆ هەموو تەشکیلاتەکانی فراماسۆنێری فەڕانسەو ئاڵمانو ئینگلیس نووسی‌و لە گەڵ شەخسی شاش باسیان لێوەکرد. سەرەتا محەممەد رەزای پەهلەوی بۆ یەکخستنی و زیاتر کۆنترۆڵ کردنی لە لایەن خۆیەوە دژایەتی نەکردو بەوە رازی بوو، ولە لایەن هەرسێ لۆژی گەورەی ئەو وڵاتانەوەش پەسەند کرا، وخودی شایان وەکوو ئوستادی گەورەی لۆژی گەورەی ئێران کاندید کرد، کە دژایەتی کردو لە جیاتی خۆی ئەندازیار جەعفەر شەریف ئیمامی، سەرۆکی مەجلیسی سەنای ناساند، هەر چەند لە گەڵ دژایەتی زۆر

له ئەندامانی ئەو لۆژانە رووبەرووبوو، بەڵام، چۆنکە لە لایەن شەخسی شاوە دیاری کرابوو تازە هەر دەبوو ئەو بوایەتاکوو لە ئاکامدا، لە رێورەسمی کردنەوەی یەکەمین لۆژی گەورەی فراماسۆنێری ئێران– دەتوانین بە ئەوەڵین تەشکیلاتی فراماسۆنێری میللی نێوی بەرێن – لە رۆژی ١٩٦٩/٣/١ ز(١٣٤٧/١٢/١٠هـ) لە تاران بە بەشداری دوکتور"رۆمرw.Romer" ئوستادی گەورەی لۆژی گەورەی یەکگرتووی ئاڵمان‌وچەند کەسایەتی پایە بەرزی دیکە، هەروەها"سررۆنالداورایرووینگ sir-ronald orr Eruing" ئوستادی گەورەی لۆژی ئیسکاتلەندو هاورێیی‌کردنی چەند کەسایەتی فراماسۆنی دیکە و وەفدی نوێنەرایەتی لۆژی گەورەی میللی فەرانسە بە سەرۆکایەتی ئوستادی گەورەیان "ارنست وان هکEran Hecke" وزۆر لە کەسایەتی‌وئەندامانی پێشووی لۆژەکانی نێو خۆی ئێران دامەزراو شەریف ئیمامی‌یان وەکوو، یەکەمین گەورە مامۆستای لۆژی میللی ئێران دیاری کرد، کە گوایە مانگانە ٢٥ هەزار تمەنی ئەو کاتی بابەتی بەرپرسایەتی لۆژی یەکگرتووی میللی وەرگرتووە.

له بانەمەڕی ١٣٤٩ هـ ، شۆڕای بەرزی فراماسۆنێری دامەزرا، ودوکتور مەحموود هومەن کە تا پلەی ٣٣ی فراماسۆنی گەیشتبوو وەکوو یەکەم ئوستادی ئەو شۆڕایە هەڵبژێردراو لەوە دوا راستەوخۆ پێوەندی لە گەل فراماسۆنێری جیهانی هەبوو وتوانایی پێدانی پلەی ماسۆنی لە لایەن تەشکیلاتی فراماسۆنێری جیهانیشەوە بەو شۆرایە درابوو، کە تەنانەت بۆ ئەو کۆنفرانسانەی کە هەر ساڵەی لە یەکێك لەو وڵاتانەی کە شۆڕای بەرزی فراماسۆنێری لێ دامەزرا بوون دەعوەت دەکران، کە لە ساڵی ١٣٥٥هـ بیست‌وشەشەمین کۆنفڕانسیان لە ئیسرائیل – ئۆرشەلیم – گرت کە کۆڕێکی شۆڕای بەرزی فراماسۆنێری ئایینی ئیسکاتی ئێرانیش بە سەرپەرشتی دوکتور مەحموودی هومەن دەعوەت کرا بوون،"محەممەدحەسەن موشیری، قەمەر موشیری، نێرگس موشیری، لیلا موشیری، مەسعودی هیدایەت، قەمەر هیدایەت، پەریسا هیدایەت، مەحموودزیایی، عوزرازیایی، ئەحمەدهومەن، مەریەم هومەن،

سۆهاروحانی، ئەبولحەسەن موعەدڵ، عصمەت موعەدڵو عەلی رەزا ئەمیر سلیمانیش" لە گەڵ بوون.

لە سەر بریاری کۆنفڕانسەکانی نێونەتەوەیی‌و هی شۆڕاکانی بەرزی فراماسۆنێری جیهانی کە قەرار بوولە ساڵی ١٩٧٩ز ٢٨مین کۆنفڕانسیان لە ئێران بەرێوە بەرن کە شۆرای بەرزی فراماسۆنێری ئێران تەدارۆکی ئەو کارەیان گرتبوو، لە دوو کومیتەی بەرێوەبەری‌دا، کۆمیتەی ژنان، هەم وەکوو بەرێوەبردنی کۆنفڕانس و هەم وەکوو میوان بەشدار بوون کە لەو چەند کەسە پێك هاتبوون" عزرا زیایی سەرۆك، خوجەستە هیدایەت، سەفوورا ئەمیر سلیمانی ، مریم هومەن، پەری یگانەگی وەلیحەحیی."

هەر چەند بە هاتنی شۆڕشی گەلانی ئێران ئەو کۆنفڕانسە بەرێوە نەچوو وفەشەلی هێنا، یانی لە مانگی رێبەندانی ١٣٥٧ی هەتاوی بە گشتی شۆڕای بەرزی پلەی ٣٣و ئاخرین پلەی ئایینی ئیسکاتی لە مێژینەی فراماسۆنی پەسەند کراو بۆ ئێران یەکسەر داخرا.

هەر چەند تەشکیلاتی فراماسۆنێری بە شێوەی رەسمی لە ئێراندا، مێژوویەکی کۆنی نییەو لە هەمووش گرێنگتر زوو خڕکرایەوە، بەڵام نابێ رۆڵێ ژنانیش لە بیر بکەین، هەرچەند زۆر لۆژی فراماسۆنی دروست بوون‌و وەکوو رەسمی‌وبە نێو لۆژێك کە ژنان تێدا بەشدار بوون یان بۆ خۆیان لە ژێرچاوەدێری لۆژەکانی دیکە دایان مەزراندبێ، نەبووە. بەڵام هەر وەکوو بەشدار بوونی ئەو چەند ئافرەتە لە گەل هەیئەتی شۆرای بەرزی فراماسۆنێری ئێران لە کۆنفڕانسی ئۆرشەلیم، وهەروەها دانانی کومیتەیەکی بەرێوەبەری بەشێك لەو کۆنفڕانسەش کە قەراربوو لە تاران بەرێوە بچێ، وا دەردەکەوێ، کە بە دامەزراندنی شۆڕای بەرزی پلەی ٣٣و ئاخرین پلەی ئایینی ئیسکاتی لە مێژیینەی فراماسۆنی پەسەند کراو بۆ ئێران کە زۆر لە ماسۆنەکانی تا پلەی ٣٣یان تێدا تێپەڕ کردوو خودی تەشکیلاتی فڕاماسۆنیش بۆ خۆی تەشکیلاتێکی نهێنی‌یەو جیاواز لە ئەندامەکانی، کەسانی دیکە بۆیان نی‌یە لە

هێچ مەڕاسمو بۆنەیەکیاندا، بەشداری بکا، نەتەنیا بەشدار بوون بەڵکوو ئەرکی بەڕێوەبردن بە چەند ئافرەتو بەشدار بوونیان لە کۆنفڕانسێکی جیهانی فڕاماسۆنیدا، دەردەکەوی کە ئەو ئافرەتانەی کە کەس‌وکاریان فراماسۆن بوونو بە هاندانی ئەوان کومیتەیەکیان دروست کردوو لە ژێر چاوەدێری شۆڕای بەرزی فڕاماسۆنی ئێرانو پێوەندیان بە فڕاماسۆنێری ژنانەوە لە دەرەوەی وڵات. لە لایەکی دیکەشەوە وا دەردەکەوی زۆر لە ڕێوڕەسمەکانی ئەو شۆڕا بەرزەدا، ژنانی فراماسۆنەکان بە ئەندام وەرگیرابنو بەشداریان کردبێت. هەر چەند وەك ئاماژە پێ کردن راستەوخۆ نەهاتووە کە لۆژێکی تایبەتیان هەبووبێ بەڵام بە لێکدانەوەو وردبوونەوە وادەردەکەوەێ لانی کەم ئەو چەند ئافرەتە– نێرگس موشیری، لیلاموشیری، پەریسا هیدایەت، عوزرا رەزایی، مریەم هوومەن، عصمەت موعەدل، سوهی(سوها)رۆحانی، خوجەستە هیدایەت، مەلیحەحەیی، پەری یەگانەگی، سەفورا ئەمیر سلیمانی، ئەندامو فڕاماسۆن بووبنو لە ڕێوڕەسمەکانی ئەو شۆڕایەدا بەشداریان کردبێت، لە گەڵ ئەو مێژووە کورتەی جێگای شانازیو بایەخێکی زۆر گرێنگە، بۆ ئافرەتانی ئێران کە لە تەشکیلاتێکی ئەوتۆدا، خۆیان بێبەش نەکردووە هەر چەندلە بنەماڵەی فراماسۆنەکانیش بووبن.

فراماسۆنی پاش شۆڕشی گەلانی ئێران !

مەکتەبی فراماسۆنێری هێندە مێژوویەکی دوورو درێژی هەیە کە دەتوانم بڵێم هیچ وڵاتێك بە تایبەت ئەو وڵاتانەی کە خاوەنی مێژوویەکی کۆنو دەوڵەمەندن نەماوە کە ئەو تەریقەتەی لێ دانەمەزرابێ، کە ئەو مەکتەبەیان کردۆتە ئامرازێك بۆ زیاتر چوونە نێو وڵاتو کەڵك وەرگرتنی لە بواری سیاسی دا کە زۆر جار ئەندامانی ئەو تەشکیلاتە توانیویانە خاڵی مەبەست بپێکن وزۆر جاریش بۆتە خۆرکەو لە دەستدانی دەسەڵاتو تەنانەت لە نێوچوونوداخرانی لۆژەکانیان . واتە زۆر دوژمنی بۆ پەیدا بووە، هەر لە نێو خۆی تەشکیلاتەکەوە بگرە تا دەگاتە نێو جەرگەی

کۆمەڵانی رۆشنبیر، چ بە پرووپاگەندەی رۆژانە و چ بە نووسین‌و لە چاپدانی کتێب بە دژی ئەو مەکتەبە کە بۆتە هۆی دوور کەوتنەوەی خەڵکی یان زۆر جاریش بە هەزاران کتێبی بە شێوەی جوان‌و رێك‌وپێك لە سەر نووسراوە لە قالبێکی باش دا دایان رشتووە کە سەرنجی کۆمەڵگای بۆ لای خۆی ڕاکێشاوە، لایەنگر و دۆستی زۆرتر بوون لە دوژمن بە گشتی دەتوانین ئاماژە بکەین بەوە کە بە پێی زۆر سەرچاوە تاکوو ئێستا سەد هەزار کتێب لە تەواوی دونیا دا لە بارەی تەریقەتی فراماسۆنێری بە چاپ گەیشتووە، کە ١٢٨٨٠ دانە، تەنیا لە وڵاتی ئەمریکا چاپ کراوە، ئەوانی تریش لە باقی وڵاتانی دیکە وەکوو، ئاڵمان، بریتانیا ، ئیتالیا، ئێران... هتد .

دەتوانین بە شێوەی سەرەکی ئاماژە بە دوو دوژمنی ئەسڵی ئەو مەکتەبە بکەین ، نەك هەر دژی بوون بەڵکوو بە هاتنە سەر کاریان نەیان هێشتووە بە نهێنیش تێکۆشانی خۆیان بەرێوە بەرن. لە زۆر وڵاتاندا کە دەسەڵاتدارانی یەکەمی وڵات کە دژی ئەو مەکتەبە بووبن پییێان ڕاگەیاندوون کە نابێ دەست لە کاروباری سیاسی وەردەن بەڵام نەبوونە رێگری ئەسڵی لە سەریان‌و لۆژەکانیان پێ دابخەن. پاش شۆڕشی گەلانی ئێران لە ساڵی ١٣٥٧ی هەتاوی دا فراماسۆنێری بەو شێوە کە پێشتر لە دەورانی پەهلەوی‌دا بە چ ترس‌و لەرزێك‌وماندووبوونی تاقمێك تا ئەو جێگایە رۆیشت کە تەشکیلاتێکی یەکگرتووی میللی پێك بهێنن بەڵام بە هاتنە سەر کاری ئاخوندە کۆنە پەرست‌و دەسەڵات زەوتکەرەکان نە تەنیا تێکۆشانی ئەو مەکتەبە کەم رەنگ بۆوە، بەڵکوو یەك سەر پێ‌یان کۆکردنەوە کە تەنانەت دوکتور مەحموود وەك گەورە فەرماندەری دەسەڵاتداری فراماسۆنێری ئێران نامەیك بۆ شەخسی خومەینی دەنووسی کە لەو دا مەبەست لە دروست بوون‌و کارو تێکۆشانی ئەو تەشکیلاتە چی‌یە ؟ و بۆچی دەبی دانەخرێ؟ شی دەکاتەوە، بەڵام نەك هەر گرینگیەکیان بە نامەکەی نەدا بەڵکوو بووە هۆی ئەوە کە ئێران بە جێ بێڵێ. وادەردەکەوی کە لە ئێران دا ئاخوندەکان بە رێبەری خومەینی نەك هەر یەکەمین

دوژمنی ئەو تەشکیلاتە پانوبەرینە جیهانیەن، بەڵکوو دوژمنی ئـەو کەسانەشـن کـە داوای مافـو ئازادیەکانیان دەکەن. بە ناو رێـژێمێکی کۆماریـان لـە ئێـران هێناوەتـە سەر کارو دەبێ لە چوار چێوەی یاسـای کۆمـاری دا هەنگاوهـەڵگرن بـەڵام ئێرانیـان بردۆتــەوە بــۆ سەردەمیســەدەکانی ناوەراســتودواکەوتنێکی لــە رادە بــەدەر لــە بەرامبەر جیهانێکی پێشکەوتووی سەدەی ٢١ دا کە ئـەوان ئێسـتاش هـەر خـەرێکی کوشتوکوشتارو خەفەقانن.

یەکێکی تـر لـەو وڵاتانـەی کـە جێگـای ئامـاژە پێکردنـەو بـە دوژمنـی پلـە دووی مەکتەبی ناوبراو دەناسری وڵاتی عێراقە کـە تەشـکیلاتی فراماسـۆنێریش لـەو وڵاتـە هەر چـەند مێژوویەکـەی زۆر کـۆن نـیـە یـانی لـە سـەرەتاکانی سـەدەی نـوزدە بـۆ یەکەمین جار لـە شـاری بەسـرە یەکـەمین لۆژەکـانی فراماسـۆنێری تێدا دامـەزرانو لەوی ڕا گوێزرایەوە بۆ شارەکانی کـەرکوك (لـۆژی کـەرکوك)، بەغـدا(لـۆژی بەغـدا)، لۆژی دیجلەولۆژی عێراق، کە زۆر خاوەن کەسایەتیو ناودارانی ئەو وڵاتە لـە رێگـای مەکتەبی فراماسونێرییەوە بە دەسـەڵات گەیشـتن تـا کۆدەتـای سـاڵی ١٩٥٨ز، بـە دژی نیزامی پاشایەتی ئەو تەشکیلاتە تێکۆشانیان هـەبووە، کـە زۆر لـە کەسـایەتی سیاسیونیزامیەکانی ئەو کاتی عێراق فراماسۆن بوون بـۆ وێنـە سـەرۆك وەزیـرو ٣٥ وەزیر،٣٠ ئەمیر ئەرتەش(فەرماندەری ئەرتەش)، ١٨کەس لـە سـەفیرو باڵادەسـتانی وەزارەتــی دەرەوەی عێـراق ئەنـدام بـوون، بـەڵام بـە دوای کودەتـا یـەك لـە دوای یەکـەکانی عێـراق و بـە تایبـەت پـاش هاتنـە سـەر کـاری حیزبـی بـەعس لـە سـاڵی ١٩٦٨ز– بە تایبەت دوای بە دەستەوەگرتنی دەسەڵات لە لایەن سەدام حوسـێنەوە لـە سـاڵی ١٩٧٩زتەشـکیلاتی فراماسـۆنێری نـەما — وەکـوو ئاخونـدەکان لـە ئێـران یەکەمین کاریان داخستنی لۆژە فراماسۆنیەکان بوو. لە کەس شـاراوە نـیـە کـە لـە ماوەی دەسەڵاتی ئەو دوو رێژیمەدا هەر لە سەرەتای هاتنە سەرکاریانەوە دەستیان دایـە دژایـەتی کردنـی تەریقـەتی فراماسـۆنی، چـوونکە نـەك تـەنیا دوژمنـی گـەل و بەرژەوەندیەکانی گەلان بوون، دوژمنی دین و دیانەتیش بوون–هەر چەند بە رواڵەت

ئاخوندەکان خۆیان بە دینداروو ڕژێمەکەیان ئیسلام نێو ناوە — واتە لە یەکەم بەندی ئەو مەکتەبە ئیمانو باوەر بە زاتی خوداو وەکوو میعماری گەورەی دونیا یاد کراوەتەوە، کەچیسەرەڕای خۆیان ئەوانیان بە کافرو ڕێگە لێ ون بوو ناوبردووە.

ئێستا کە دەبینین ڕێژیمی بەعس نەماوە و وڵاتی عێراق گۆڕانکاری زۆری بە خۆوە بینیوە کە تەئسیری لە سەر ڕۆحیاتی خەڵکی ئێرانیش داناوە، کەوا چاوەڕوان دەکرێ لە داهاتوویەکی زۆر نیزیکدا شۆڕشێکی دیکە بە دەستی کۆمەڵانی خەڵکی بەرپا ببێتو دێموکراسی و ئازادی بە واتای وشە باڵ بە سەر ئێران دا بکێشێتو تەواوی چینوتوێژەکانی کۆمەڵوله سەرو هەمووانەوە کوردی بێبەش لە هەر جۆرە ئازادییەك بە ماف و ویستو داخوازەکانیان بگەن.

دوکتور مەحموود هومەن کە هەر وەك گەورە مامۆستای شۆڕای بەرزی فراماسۆنێری ئێران لە لایەن تەشکیلاتی فراماسۆنێری جیهانییەوە بە تایبەت لە وڵاتی فەڕانسە، بە ڕەسمی دەناسرا، لە ماڵیخۆی چەندین کۆبوونەوەیان گرت کە فراماسۆنە بەشداربووەکان، کە تاقمێکیان ئێستا هەر لە ئێران مابوونوخۆیان حەشار دابوو لە پەنجەکانی دەست تیپەڕیان نەدەکرد، پلەی ٣٣ی گەورە مامۆستای ئەو تەشکیلاتەی لە ڕێکەوتی ١٣٥٩/٢/١٧ھ بە دوکتور عەلی ئەمینی خۆیی بەخشی. نیشانەی ئەو پلەیە پێدانی ئەنگوستیلەیەکە کە لە نێوی دا ئەو ڕستەیە هەڵکەندراوە"Deus Meum Que jus) یانی "خواوەندو مافەکانی من" کە بە نیشانەی ئاخرین پلەی مەکتەبی فراماسۆنێری دادەنرێ. کە بە دوای وەرگرتنی ئەو پلەیە لە کۆنفڕانسی سەرۆکایەتی فراماسۆنێری جیهانی کە لە پاریس گیرا، وەکو نوێنەری فراماسۆنێری ئێران بەشداری کرد. بە دوای ئەوە ئیتر بۆ یەکەمین و ئاخرین جار لە ئێران لۆژەکانیان لێ بەستنو شتێك بەو نێوە نەما. بەڵام بە هەوڵو هیمەتی فراماسۆنە کۆنەکانی ئێران کە ئاوارەی هەندەران بوون و لە وڵاتانی بێگانەش دا نەیان هێشتووە ئەو تەریقەتە لە ناو بچیو یەکەمین هەنگاونان بۆ دروست کردنی تەشکیلاتی فراماسۆنێری ئێرانییەکان لە دەرەوی ئێران لە وڵاتی

فەڕانسە هەڵگیراوە کە لە پاریس یەك لۆژی فراماسۆنێری بە نێوی "عەتار" دەستی دایە کارو چالاکی بە شێوەی غیرە رەسمی تاوەکوو ساڵی ١٩٩٠ز لۆژی ناوبراو لە رێورەسمێکی بەشکۆدا لە ناوەندی لۆژی گەورەی میللی فەرانسە بە بەشداری ٥٠٠ کەسو گەورە مامۆستای لۆژی میللی ئەو وڵاتە دەستی بە کار کرد .

لە ئەمریکاش لە دەیەی ١٩٩٠ز تەشکیلاتی فراماسۆنێری ئێرانیەکان چالاك بوو، لە کۆمیتەیەکدا بە نێوی لۆژی گەورەی ئێران لە تەبعیددا، کە زۆربەی ئێرانیە دانیشتووەکانی ئەو وڵاتەی هێناوەتە ژێر دەسەڵاتی خۆی کە "مزەفەری جندقی "وەك گەورە مامۆستا دیاری کرا. مزەفەر جندەقی نوێنەری مەجلیسی میللی پێشوو ـ کە چەندین لۆژی دیکە وەکوو، لۆژەکانی مەولەوی، حافز، هاتفوتوسی دامەزران کە لە مانگی دووی ساڵی ١٣٧٦ی هەتاوی‌دا کۆبوونەوەیەوکی بەرینیان بە نێوی دانیشتنی گەورەی کۆمیتەی لۆژی گەورە لە شاری بۆستۆنی ئەمریکا پێك هێنا کە هەموو لۆژە ئێرانیەکانی ئەمریکای تێدا بەشداربوونو مەبەست لەم کارەش ریکخستنو هەرچی زیاتر بووژانەوەی کاروباری لۆژە فراماسۆنێری‌یەکانی ئێرانی نیشتەجێی ئەمریکا بوو وتا ئێستاشی لە گەڵ بێ لە کارو بارو لێك نزیك بوونەوەی خۆیان بەردەوامن.

دامەزراندنی تەشکیلاتی فراماسۆنێری لە روانگەی فراماسۆنەکانەوە

هەر وەك لە مێژووی کۆنی ئەو تەشکیلاتە پانو بەرینەدا هاتووەو جێگای متمانەو باوەری هەر فراماسۆنێکە دروشمی خۆیان"ئازادی، برایەتیو یەکسانی‌دیاری کردوە.

واتە: ئازادی لە گەڵ رێزدانانو پێرەوی کردن لە قانوون، یەکسانی وێڕای پێرەوی لە رێبەرانو برایەتی وێڕای رێزدانان بۆ لە خۆت زاناتر و بەرێوەبردنی دەستووراتی.

به واتایەکی گشتی هەر مرۆڤێك خاوەنو حاکمی شەخسی خۆیەتی لە ئاکام دا حاکمیەت کردن بە سەر شەخسی خۆی دا ئازادی پێك دێنی هەر ئەو ئازادی‌یەی کە دەڵێن لە گەڵ لە دایك بوونی ئەویشی لەگەڵ لە دایك دەبێ.کە لە ئەساسدا مرۆڤ بۆ خۆی ئازادی دێنێ بەڵام ئەو دیکتاتۆڕانەن کە لێی زەوت دەکەنو پێشی پێ‌دەگرنو ئەو جۆرە کە پێویستە نایەڵن کەڵکی لێوەرگرێ ، یانی هەر کەسێكو ئازادیەك، هەر ئازادیەکیش لە گەڵ خودی مرۆڤەکە حاکمیەتو چەندین لەو حکومەتانە کۆکەینەوەوکۆمەڵگا پێك دەهێننولە کۆمەڵگاشدا دەوڵەت پێك دێت.

دەتوانین بڵێین ئینسانەکان بەشێك لە مافەکانیان لە گەڵ یەکتری تێکڵاوو جیا نەکراوەنو لە بەشێکی دیکەیان، جیاکراوەن کە لەم بەشەی ئاخری‌دایە، کە لە گەڵ دەورووبەری خۆی، کە هەر هەمان یەکسانی‌یە، دەبێت بە شێوەیەکی یەکسان ژیان بەرینە سەرو مافی کەسانی تریش بپارێزین کە تەواوی ئەو ماف و ئازادی‌یانە لە لایەن هەموو ئینسانەکانی کۆمەڵگاوە دەبێ بپارێزرێن وبە شێوەیەکی یەکسان بەرێوە بچن کە وەزیفەی هەر مرۆڤێکە واتە تەواوی ئەو هێزانە بە سەر یەکەوە وشەیەك بە نێوی برایەتیو هاورێیەتی پێك دەهێنن، یانی مرۆڤێکی باش و چالاکو چاك لە کۆمەڵگایەکی باشتر بۆ کۆمەڵێکی چاکتر .

ئەوەی جێگای ئاماژە پێکردنو وەبیر هێنانەوەیە لە ئایینی ئیسکاتی‌دا، کە پلە بەندی‌یەکی لە پلە یەك تا دەگاتە پلەی ٣٣ ودەبێتە گەورە فەرماندەری دەسەڵاتدار. بەڵام تێپەڕ کردنی هەموو پلەکان لە نێو لۆژدا، نین ونامێننەوە یانی لە ئایینی ناوبراودا لە پلەی یەك تا سێ کە تەشکیلاتی پایەن ئەو جێگایەی رێورەسمەکانی لێ بەڕێوە دەبرێن، پێی دەڵێن لۆژ.

لە پلەی ٤ تا دەگاتە پلەی ١٨، جێگای گرتنی مەڕاسمەکانیان، ئیتر لۆژ نیە، بەڵکوو پێی دەڵێن خانەقا(شاپیتر).

لە پلەی ١٩ تا دەگاتە پلەی٣٠، جێی مەراسمەکان پێی دەڵێن کۆنگاشستان(کونسێلconseil).

هەروەها پلەکانی ٣١،٣٢،٣٣ کە ئاخرین دەرەجەکانن جێگـای کۆبوونـەوەکانیان پێی دەڵێن بارەگا(کارگەی‌بەرین).

واتە، نێو بردنـی هـەرکام لـەو شـوێنانەی سـەرەوە لـە لایـەن فراماسـۆنەکانەوە، نیشـانەی کـۆن بـوونی ئەندامـەتی‌یان لـە فراماسـۆنێری دا دەگەیـەنێ، ئـەوەش دەردەخا کە ماسۆنە پلە خواریەکان حەقی بەشداری لە مەراسمی پلەکانی سەرەوی خۆیانی نی‌یە.

دەتوانین ئـایینی نـاوبراو وەك هێرەمێـك سـەیر بکـەین کـە بناغـەو کولەکـەکانی تەریقەتی ماسۆنی پێك دێنێ.

فراماسۆنێری تەشکیلاتێکی زۆر لـەوە پـانو بەرینترەکـە لـەو چـەند لاپـەڕەیـەدا بتوانین باسی لێوە بکەین چوونکە لەڕوانگە جۆراوجۆرەکانەوە لە سەری نووسراوەو باسی لێوە کراوەهەر چەند رەنگە بەو حاڵەش زۆر شتی دیکە مابن کـە نەنووسـرابن یان ئێسـتا نهێنی‌یەکـەیان ئاشـکرا نـەبووبێ یـان کـەس نـەیتوانیبێ بـەو شـێوە کـە شایانی لێکۆڵێنەوەو نووسین بێ بۆی نە رەخسابێ، چوونکە سـەرەڕای ئـەو هـەموو سەرچاوە بە نرخانەش کە زۆریان لە لایـەن ئـەو کەسـانە نووسـراون کـە فراماسـۆن بوون کەچی زۆر شت ماوە کە لە سەری بنووسرێ‌و لە قاڵبی نهێنی دا خۆی حەشـار داوەوماوەتـەوە. بـەڵام بـە پێـی یاسـای فراماسـۆنێری، فراماسـۆنی سـازمانێکی برایەتی‌یە کە کۆڵەکەی دروست بوونی بە ئیمان بە خودا میعماری گـەورەی جیهـانو ئەزەلّی و ئەبەدیەتی وجوودی خودایە، هەروەها راهێنانو بارهێنانی ئەنـدامانی ئـەو سازمانەپێڕەوی کردنە لە ئوسووڵی ئەخلاقو ئیمانو راستی کە فراماسۆنەکان دەبێ کەسانێکی نیشتمان پـەروەرو پێـرەوی قانوونـەکانی وڵات بـنو..... کـە پێشـتر بـە جوانی ئاماژەی پێکراوە.

هــەر وەك لــە قــانوونی بنــەڕەتی فراماســۆنێری دا هــاتووە هــەموو کــارو کردەوەیەکیان دەبێ لە شێوەی رەمزدا فێر بن ئەویش شێوەی فێربـوون لـە رێگـای هونــەری میعماری‌یــەوە چــوونکە لــە لۆژەکانیانــدا کەرەســەی میعمــاری وەکــوو

گونیا،پەرگار، شاغوڵ ،ماڵەو چەکوشی بەرد تاشین کە هەر کەرەسەی بە نیشانەی رەمزێک دانراوە، رەمزەکانیان بەم شێوە راستی، دروستی، سەبرو تەحموولو میانەرەوی، مانەوەو خۆڕاگری هاتووە، کە دەگەرێتەوە سەر گرینگی کاری ئەو مەکتەبە. هەروەها جیاواز لەو کەرەسانە، تابووتو ئێسکلێتی ئینسانی لیّ یە، ئەویش بەو مانایە کە ئەی ئینسانەکان ئەوە عاقیبەتی هەر گیانلەبەرێکە بە تایبەتی مرۆڤەکان، کە دەبێ باشتر و روونتر ئەوە چاو لێبکەنو بزانن کە جگە لە خودا کەس نامێنێ، هەر بۆیە دەبێ ئەخلاقی باش و چاك رەچاو بکەینوبە رواڵەت کەس نەبینینوزیاتر لە دڵەوە بڕوانینە دەورووبەری خۆمانو هیچ کات بە پێچەوانەی دەستووراتی وێژدان کار نەکەین چوونکە خودا لە دڵی ئینسانەکان ئاگادارەو زیاتر لە دڵیانەوە هەڵیان دەسەنگێنێ نەك بە رووخساریان. یانی لەوچەند رۆژە ژیانەی دونیادا بەردەوام خەریکی فێربوونی زانستو بردنە سەری پلەی زانیاریت بەو لەو کەسانەی لە خۆت شارەزاترن عیلم و زانستیان لێوە فێر بە، چوونکە زۆر کەس لە ژیاندا هەوڵ دەدەن زانیاری بە دەست بێننو تەمەنێك لە سەر پلەی زانیارییان تێپەڕ دەکەن بەڵام رەنگە بەو حاڵەش شارەزا نەبن چوونکە هیچ کەسێك هەموو شتێك نازانی، هەر وەکوو زانای گەورە، خەییام لەم بارەوە دەڵێت: "حەفتاو دوو ساڵە دەخوێنم، واتازە دەزانم کە لە هیچ نازانم "

ئەویش دەگەرێتەوە سەر ئەوە کە لە خۆ بە زل زانین دووری بکەینوکەم بڵێینوزۆر گوێ بگرینو لە کاتی قسە کردندا بزانی چی دەڵێی و خاوەن قسەی خۆت بیت.

نابێت ئەوەش لە بیر بکەین کە زۆر لە فراماسۆنەکان دوایە کە بە دەسەڵات گەیشتوون بوونە دیکتاتۆرو ئەو بەڵێنو پەیمانەی کە پێشتر دابوویان پشت گوێیان خستووەو هیچ یان لە بیر نەماوە، بڵێین ئیتر ئەو تەشکیلاتە بە کەڵك نایەت، هەڵەیە، چوونکە لە مەکتەبێکی ئاوەهادا کەسانێك هەڵ دەکەون کە خاوەنی گفتی خۆیان نەمێننو تەنانەت بە دژیتەریقەتەکەشیان ڕابوەستن کە ئەویش پێم وانەبێ

هیچ زیانێك بەو مەكتەبە بگەیەنی یان زیانی پێ گەیاندبێت. ئـەو كەسـە خراپانـەش لەچاو بەرینی مەكتەبەكە لە پەنجەكانی دەست تێپەڕ ناكـەن، كـە نیشـانەی زینـدوو بوونی ئەو تەریقەتەیە .

دەتوانم بڵێم: هەر وەك یـەكێك لـە بەنـدەكانی یاسـای ئـەو مەكتەبەشـە، ئاكـامی تەشكیلاتی فراماسۆنێری لە سەر ئەو درووشمانە دامەزراوەو بەردەوامیشـە ئـازادی، برایەتی، یەكسانی. كە ئاكامی ئەوانەش دەبێتـە كۆمەڵگایـەكی ئـازادو یەكسـان بـۆ كۆمەڵێكی بەختەوەر.

"سەرچاوە"

" كتاب"راز بزرگ "[فراماسونها و سلطنت پهلوی]محمود طلوعی"